Bordi Zsigmond Lóránd

DOBÓ TEMPLOMAI

A Kovászna megyei Bardoc községhez tartozó Erdőfüle területén *(1. tábla/1)* található elpusztult Dobó falu régészeti kutatása 2002-ben kezdődött el, és a mai napig folytatódik rövid megszakításokkal.[1]

Az egykori plébániatemplománál[2] 2002-ben és 2003-ban zajlottak a régészeti kutatások, amelyekről mindeddig csak rövid beszámolók és összegzések jelentek meg, olyan kiadványokban, amelyek ritkán jutnak el az érdeklődő szakmabeliek kezébe.[3] Hasonló a helyzet a 2006–2007. év folyamán feltárt kápolnával[4] is, amelynek kutatási eredményei megjelentek ugyan,[5] de a kiadvány jellege miatt nem feltétlen jutottak el az érdeklődőkhöz.

A fentiek, valamint a lelőhely iránt megnyilvánuló érdeklődés ösztönzött arra, hogy újraközöljük a dobói műemlékeknél elvégzett régészeti és történeti kutatások eredményeit.

A lelőhely topográfiája

A középkori Dobó falu Erdőfülétől 4 kilométerre északra, a Kormos jobb partján (északi szélesség 25º37'30" és keleti hosszúság 46º11'59") helyezkedett el *(1. tábla/3)*.

A területet lankás dombok jellemzik, helyenként tereplépcsőkkel. Az agyagos talajban az idők során számos vízmosás alakult ki, amelyek több helyen is suvadásokat okoztak. Jelenleg legelő, helyenként 2,5-3 méter törzsátmérőjű tölgyekkel.

A magas parton fekvő, északon és keleten a Kormos által határolt faluból *(1. tábla/3)* mára már csak egy körülbelül 4 hektárnyi terület maradt meg, a többit elmosta a medrét időközben délebbre bevágó Kormos. A 18–19. századi térképek alapján megállapítható, hogy a falu eredetileg másfélszer nagyobb lehetett, de az is, hogy a talajerózió csak az utolsó évszázad során vált ilyen nagymértékűvé.

A faluhely déli oldalán egy, a domb felől a patak irányába haladó középkori út nyomai figyelhetőek meg. Az átkelés a hagyomány által *Sugár réve* néven említett gázlón történt. A falu területének felszínén nem figyelhetőek meg egykori építményekre utaló talajegyenetlenségek.

A vakondtúrásokból, a vízmosásokból és a patak által alámosott partszakaszból 14–17. századi edények töredékeit, egy kályhacsempe-töredéket és egy, a 15–16. századra keltezhető lópatkó darabját gyűjtöttük össze. A 2008 folyamán végzett leletmentő ásatás során a patakparton egy lebontott középkori ház nyomai, míg a járószintekről töredékes, a 13. századtól a 16–17. századig terjedő kerámialeletek, valamint egy vasból kovácsolt, fűzfalevél alakú köpűs nyílhegy került a felszínre. A középkori járószint alá bontva kiderült, hogy a terület az őskor folyamán is lakott volt: a Kr. e. 2. évezredben a Wietenberg-kultúra népe telepedett meg egy ideig itt.

A település feletti tereplépcsőn található, mintegy 4 méter átmérőjű bemélyedés épületnyomot sejtet.

A plébániatemplom romjai a falutól 150 méterre nyugat-északnyugatra, a Kormostól mintegy 100 méterre, a patakhoz képest 15 méterrel magasabb tereplépcsőn helyezkednek el. *(1. tábla/3)*. A régészeti kutatás megkezdésekor a templom helyét csak egy 1,50 méter magas, lekerekített sarkú, hozzávetőleg téglalap alakú, 22 × 12 méter alapterületű halom jelezte, amelyből csak a szentély keleti falának két kősora (kb. 0,45 méter), emelkedett a föld felszíne fölé. A halom felületén öt, kincskeresők által ásott gödör nyomai látszottak. A legnagyobb, ovális gödör a halom nyugati oldalába volt beásva. Két kisebb gödröt ástak be a halom központi részébe, míg két másik a keleti oldalon, a szentélyben és a sekrestyében található.

A templom megközelítését a falu déli végéből induló, a domboldalba vágott, rézsútosan haladó út biztosította, amelynek a vízmosások által átvágott részein található kövek kőburkolatot vagy lépcsősort sejtetnek. Közvetlen a templom romjai alatt egy keskeny

1 A feltárásokat a Székely Nemzeti Múzeum és a Dobó-Valál Egyesület szervezi, a Kulturális és Egyházügyi Minisztérium, valamint Derzsi Sámuel, Fosztó Pál, Buksa Miklós, Albert Dénes, a Deák Hámor Családi Vállalkozás és a bardoci polgármesteri hivatal támogatásával.

2 Régészeti nyilvántartási száma: RAN 64078.01; országos műemléklista jelölése: LMI 15A0034.

3 BORDI Zs. L. 2003a, 127; BORDI Zs. L. 2003b, 5–10; BORDI Zs. L. 2004, 5–20.

4 Régészeti nyilvántartási száma: RAN 64078.02; országos műemléklista jelölése: LMI 15A0034.

5 BORDI Zs. L. 2007, 39–48.

tereppihenőn másik bemélyedés látható, amely egy épület helye lehet.

A falutól mintegy 600 méterre északnyugatra, a Gát-patak és a Kormos vízválasztóján, a Kápolnabérc tetején, a Csipán-puszta nevű helyen egy másik, a helybeliek által Csonka-templomnak nevezett, a hagyomány által a falu kápolnájaként említett épület romjai találhatóak *(1. tábla/3)*.

Az épületből az ásatások előtt csak a mintegy 8 méter magas északi homlokzat és a hajó 2,8 méterrel a földfelszín fölé emelkedő északi fala és déli falának nyugati fele állt *(13. tábla/3)*. Belterének hossza 7 méter, szélessége 5,35 méter, falainak vastagsága 0,7 méter volt. A nyugati oldal közepén omlások és bontás miatt kiszélesedett, mintegy 3 méter széles és ugyanolyan magas bejárat nyílott. A hajóban vakolt, míg a padlástérben vakolatlan nyugati homlokzat belső oldalán még látható volt a síkmennyezetet tartó mestergerenda nyoma és a homlokzati tornácot tartó három gerenda falat átvágó gerendafészke. A rom nyugati oldalán a sarkokon egy-egy 45°-os szögben kiugró támpillér csonkja látszott. Hasonló elrendezésű támpillér nyomai látszottak az északkeleti saroknál is, míg az északi fal központi részéből egy merőleges támpilléré. Az északi fal belső részén egy másik falcsonk, a templomváll maradványai voltak megfigyelhetőek.

Az épület keleti oldala a föld színéig omlott le, helyén csak egy 5 méter széles, 8 méter hosszú és 1,5 méter magas omladékhalom állt. A halom központi részén, a még álló falaktól mintegy 3,5-4 méterre egy 0,5 méter mély bemélyedés és az azt övező félköríves perem volt megfigyelhető.

A falu írott emlékei

A falut nem említik a 14. századi pápai tizedjegyzékben, sem a telegdi főesperesség erdőháti esperessége[6], sem pedig a sepsi esperesség[7] adózó plébániáit tartalmazó listákon. Ez azonban jelenthet csak annyit, hogy ekkor, a 14. század harmincas éveiben nem volt plébánosa, hanem egy szomszédos falu papja végezte itt a szolgálatot.

A következő századokban a faluról továbbra is hallgatnak a források, de a sajátos jogállású Székelyföldön, jelentősebb ott lakó nemesi család hiányában ez egyáltalán nem szokatlan.

Dobó János Zsigmond fejedelem 1565. szeptemberében lezajlott szatmári hadjáratában részt vevő székely előkelők és lófők összeírásakor szerepel először az oklevelekben. Ekkor három személy: Dobai György és Ferenc, valamint Nagy György nevét említik.[8]

1566-ban János Zsigmond jobbágyadományokkal jutalmazta a szatmári hadjáratban részt vevő székely előkelőket, közöttük a vargyasi Daniel Pétert is, aki Dobóban 11 jobbágyportát kapott.[9]

Az 1566. november 30-án Nagyszebenben megtartott országgyűlés határozatot hozott Szászsebes város falainak újjáépítésére, aminek érdekében a szabad portákra 25 dénáros adót vetettek ki. Ennek 1567-ben elvégzett begyűjtésekor Dobóban 5 adózó portát írtak össze. Érdekes módon a falu neve ekkor *Doborlo*ként van feljegyezve, de ez inkább az írnok tollhibája, mint a hasonló nevű sepsiszéki falu említése, ugyanis a sorrend alapján, amelyben csak erdővidéki falvak szerepelnek, nyilvánvaló, hogy a Kormos menti faluról van szó.[10]

1576-ban a nagyváradi vár építéséhez kivetett, az udvarhely-, csík-, gyergyó- és kászonszéki főemberek által fizetett, jobbágyportánként 50 dénáros adó összeírásakor a Dobóban birtokos bardoci Jánosi Péter 1 forintot, Daniel Péter pedig 2 forint 50 dénárt fizetett,[11] ami azt jelenti, hogy ekkor a Jánosiaknak 2, a Danieleknek pedig 5 jobbágyuk volt Dobóban.

Az 1590. év nyarán tragikus események színtere a falu, amikor is Daniel Péternek, a vargyasi Farkas András nevű jobbágy megölésével vádolt Csoka Bokor nevű román juhászát rabolták el a bosszúszomjas vargyasi jobbágyok a dobói Kortomáz Antal házától. Az elfogottat Vargyasra hurcolták, és a vargyasi Cserén felakasztották.[12] Daniel Péter még 1591 decemberében is perelte ez okból a jobbágyok felbujtatásával vádolt vargyasi Bojér Györgyöt.[13]

1590. december 7-én a székelyudvarhelyi székbíróság előtt az ebesfalvi (ma Erzsébetváros) Apaffi Miklós azzal vádolta meg a dobói Dobai Györgyöt, hogy az almakeréki román jobbágyaitól elrabolt 100 juh közül néhányat az ő házánál nyúztak meg, és ő is részesedett a zsákmányból.[14]

1591. április 28-án Tordán Báthori Zsigmond fejedelem megerősíti a vargyasi Bojér Györgyöt és Székesfehérvári Literati, más néven Bojér Balázst a vargyasi részbirtokban és az ott álló két nemesi házban, valamint a Kisbaconban, Bardócon, Olasztelken, Száldoboson, Dobóban, Fülében, Baróton és Szárazajtán található részbirtokokban.[15] Utóbb

[6] EO, II, 413.
[7] Uo., 393–394.
[8] SzOkl, II, 197; A kiadó az oklevelet 1566. július 11. előttre datálta.
[9] Uo., 209.
[10] Uo., 219.
[11] SzOkl, IV, 42. Az adóról: EOE, II, 569–570 (1575. december), valamint III, 112–114 (1576. október).
[12] SzOkl Ús, II, 20.
[13] SzOkl Ús, I, 262.
[14] Uo., 115–117.
[15] MOL, F 15, *Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, Protocolla, libri regii et stylionaria*, 11. kötet, 219b–220.

a székelyderzsi Petky János és a bibarcfalvi Nagy Menyhért azt jelentették a fejedelemnek, hogy a beiktatáskor a Daniel család egyes tagjai tiltakoztak a beiktatás ellen. Ekkor Dobóban a Bojér birtok szomszédaiként Bodor Bálint és Imre, Jánosi Péter özvegye, valamint Dobai Tamás birtokát említik.[16]

Dobó ismét szerepel egy 1591. június 8-án kiadott oklevélben, ahol lófőségre emelt, valamint adó- és vámmentességet kapó olaszteleki Keresztes György és Albert birtokai közt említik.[17]

Ugyanazon év július 17-én a fejedelem a dobói Dobai Györgyöt erősíti meg dobói, erdőfülei, székelyszáldobosi, magyarhermányi és bardoci birtokaiban.[18]

1591. decemberében a vargyasi Daniel Péter törvény elé idézte a bardoci Jánosi Györgyöt és Sándor Margitot, Jánosi Péter özvegyét, mert elhajtották a bibarcfalvi Nagy Gáspárnak és Menyhártnak a felperes dobói erdejébe makkoltatni küldött disznóit, amelyeket kezességre sem voltak hajlandóak visszaadni, ráadásul néhányat le is öltek közülük.[19]

1593. tavaszán Bardocon a dobói Dobai György és kisbaconi Benedek Balázs vallatók előtt 18 tanút hallgattak ki egy Erdőfülétől északra fekvő töltés csinálásával kapcsolatban, köztük a magát mintegy 50 évesnek valló dobói Bodor Bálintot, Jánosi Tamás jobbágyát.[20]

1600. március 14-én és július 1-jén egy Vargyas és Homordalmás közötti határkiigazító perben többek közt hat dobói illetőségű egyén szerepel a kihallgatott tanúk sorában. A tanúkihallgatások eredményeként megállapítható a három szomszédos település, Vargyas, Almás és Dobó hármashatára. Utóbbi a Farkasmező-patak mellett húzódó, a Per-havason és a Les-mezőn keresztül Homoródalmásra vezető út bal (déli) oldalán volt.[21]

A császári udvar által elrendelt katonai összeírásban, amelyet Georgio Basta tábornok, Erdély kormányzója hajtott végre 1602. augusztus 11-én, öt dobói: Dobai András lófő, valamint Sugár Gergely, Toldi Gáspár, Kovács Miklós és Miklós János szabad székelyek neve jelenik meg mint olyanoké, akik felesküdtek a császár hűségére.[22]

A település utolsó említése lakott helyként 1604. március 15-ről származik, amikor a katonai összeírásban három dobói lakos: Dobai András és Sugár Gergely lófő, valamint Sugár János darabont neve szerepel.[23]

A falu már nem szerepel a Bethlen Gábor fejedelem által elrendelt 1614. évi összeírásban, de ekkor egyes, tíz évvel korábban megemlített lakosait a szomszédos falvakban említik: Dobai Andrást Erdőfülében, Sugár Jánost Bardocon stb.[24]

Az összeírások és egyéb adatok alapján megállapítható, hogy a 16. század végén – a 17. század elején, közvetlenül elhagyása előtt a falut mintegy 20–25 család lakta.

1621. október 3-án Bethlen Gábor a sztrasnyicai táborban, a Daniel Mihály és örökösei számára kiadott oklevelében a falut már a Daniel család birtoktömbjéhez tartozó puszta birtokként *(praedium)* említi.[25]

1632. április 29-én a Daniel és Jánosi család tagjai között megkötött szerződés alapján az utóbbiak egyéb birtokrészek mellett Dobóban a Bodrok örökségének nevezett puszta házhelyet, egy „Dezsőben való"-nak nevezett kaszálót kaptak, valamint engedélyt arra, hogy állataikat a dobói határban legeltethessék és makkoltassák.[26]

1647-ben egy tanúvallomás során az erdőfülei Boda Márton azt vallja, hogy apja a Daniel család beleegyezésével egy dobói kaszálóval rendelkezett.[27]

1660-ban a Kemény János pártján álló csíki és gyergyói székelyek Lázár István vezetésével betörnek Erdővidékre, ahol kifosztják a Barcsai-párti Danielek birtokait. A vargyasi udvarház szinte összes tartozéka mellett a dobói tanyáról 321 juhot és 87 makkra kihajtott disznót hajtanak el.[28]

1731-ben a Daniel család tagjai óvást nyújtottak be vargyasi Daniel Péter azon eljárása ellen, hogy egyes örökölt birtokait, köztük a dobói tanyát, a család előzetes figyelmeztetése nélkül elzálogosította Zsófia nevű lányának, gróf Hallerkői Haller János csíki főkirálybíró feleségének.[29]

1742. szeptember 30-án kelt levelében Haller János megemlékezik a Dobóban emelt kápolnáról, amelyet haranggal és cibóriummal (ostyatartó) látott el. Ez utóbbiakat Kovács Mihály baróti plébánosra bízta, azzal a kikötéssel, hogy Dobóban és Baróton használhatják őket, de más parókiákba csak személyes jóváhagyásával vihetőek.[30]

1771-ben a Daniel család nyomására Bajtai József erdélyi katolikus püspök távozásra szólította fel

[16] DO, 39–45.
[17] MOL, F 15, *Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, Protocolla, libri regii et stylionaria*, 11. k., 264–265b.
[18] Uo., 326.
[19] SzOkl Ús, I, 261.
[20] DO, 45–48.
[21] SzOkl Ús, III, 152–157.
[22] SzOkl Ús, IV, 104.
[23] SzOkl Ús, V, 155, 168.
[24] Uo., 287–373.
[25] DO, 95–97.
[26] Uo., 123–125.
[27] DANIEL G. 1896, 319.
[28] DO, 254–256.
[29] Uo., 491–493.
[30] GyÉLSGyL, 118b/1614–1859. Az adatot ezúton is köszönöm Csáki Árpádnak.

a Haller János csíki királybírósága idején a dobói kápolnához telepített szerzeteseket.[31]

1805 és 1855 között egy per zajlott le a Daniel család és az egykori dobóiak leszármazottjai között, akik visszakövetelték a Danielek által – szerintük – jogtalanul elfoglalt birtokaikat. A per a felek kiegyezésével ért véget, miután a Daniel család átengedte a felperesek számára az egykori falu helyét, valamint egy erdőterületet.[32]

Ma a falu területe a bardoci közbirtokosság tulajdonában található.

Dobó a történelmi és régészeti irodalomban

A Dobóra vonatkozó irodalom elég szegényes, a legtöbbször ugyanazon adatok újraközlésében merül ki. E téren két korszakot különíthetünk el.

Az első, a 18–19. századot felölelő korszakot a romantikus leírások, valamint a szájhagyományra alapozó történeti leírások jellemzik. A legkorábbi, két és egynegyed évszázadon keresztül kéziratban lappangó leírás az 1760 körüli évekből származik, Bod Péter tollából, aki a Bardocszéki falvakról készített leírásában kimerítően foglakozik a dobói templomaival: „2do. Hogy itt vagyon az a híres Kápolna (Dobo nevű hellységben fel Tsík felé, az Erdő között) a hova minden Esztendőben Szent János napján igen nagy készülettel eljőnek Tsikbol, Háromszékről, Miklosváráról, Barótról, Udvarhellyszéknek a felső részíből a Pápisták harangokkal, dobokkal olly feles számmal. mint valami sokadalomba; ollyan sokadalomis esik azon a napon, mint akármellyik nagy városba, meg jelenvén sok Görögok, Brassóból is a kereskedök közzül annyian, hogy magok meg vallottak, hogy Brassóba nem esik ollyan sokadalom míves nap, mint Dobóba Innepnap. 3tio. Mikor jőnének a Tsíkiak által a nagy Erdőn (mellyis Tsíktól tart két mértföldet) a régi Doboi Templomnak romladozott kőfalaba találtanak valami Tsákányos Pullusok [cigányok – B. Zs. L.] egy Üst Pénzt; annak a Templomnak egyik kőfala most is annyi Esztendők után épen meg vagyon. noha már nagy Nyírfák nőttenek az oldalából, s a Kereszt is amint beszellik, a falunak elpusztulása után 86 Esztendőkig mind rajta volt, de osztán valami Leánynak megszeplősítésiért a templomba annak tetejéről egy Eremitanus [remete – B. Zs. L.] a maga Paputsával le ütötte volna, s igy elpusztulván az a Templom, uj helyet kerestenek, ugyan ott közzel az Erdőben egy nagy Dombon építettenek más kápolnát in honorem S[ancti] Johannis Baptistae [Keresztelő Szent János tiszteletére – B. Zs. L.], s ezt látogattyák máig; Itt esik azis, hogy egy Fülei embert be árulván valami haragossi a Tsíki Gárgyánnak, hogy annak elei Pápistak lettenek volna, azt meg fogatá, a szegény embert Kövezéssel kezdé fenyegetni, ha vissza nem állana arra a vallásra, amellyben az ő elei idvezültenek, ama féléen a rossztól, által álla s ma már a Nyírfáknak közepében levő Templomnak Egyházfia.

4to. Hogy az akkor uralkodo hatalmasságnak parantsolattyából ezek a Dobói Lakósok kénszeritettenek fegyvert fogni s eljőni Miriszlóhoz az ellenségre [miriszlói csata, 1600. szeptember 18. – B. Zs. L.], hollott is mind elvesztenek, ki fegyver miatt, ki a Marosba holt, így a Gazdák a hulván a Táborba, a Tolvajok sok ízben bé ütöttenek égettek pusztították a falut mind addig, míg a nyomoruságot nem szenvedhetvén, a fejér népek gyermekeikkel el oszlottak le Bardotz székire széllyel s a Falu üressen maradott.

Egy nehany Kő Pintzének romladozási még meg vodnak. Szilvafa is igen sok, de már szinte vadfává váltanak, a kenderföldeknek borozdái látzanak, egyéb aránt Erdő notte fel, s a hol a falu fekütt, ott most kaszálnak az emberek. Eddig Doborol."[33]

Benkő József a 18. század vége felé ugyancsak megemlékezett a dobói erdőben emelkedő Szent János tiszteletére emelt templomról, az itt szolgáló remetékről, valamint a környező székekből érkező zarándokok által látogatott búcsúkról és az ekkor tartott vásárokról: „Fülén felül a legnevezetesebb hely Dobó, ahol valamikor ilyen nevű falu virágzott: ezt tanúsítják egy igen régi templom romjai és más jelek. Itt jelenleg az erdős talajon Szent János temploma és két remete szállása látható, ahol Keresztelő Szent János [június 24. vagy augusztus 29. – B. Zs. L.] emlékezetére szentelt napokon a római katolikusok búcsújárói Udvarhely-, Csík- és Miklósvárszékből összesereglenek s alkalmat nyújtanak a vásárosok tevékenységére is."[34]

Orbán Balázs a következőket írta Dobóról és az ott található műemlékekről: „A [fülei – B. Zs. L.] bányán felül a völgy egészen összeszorul, s havasias jelleget ölt; mindenfelé százados erdők rengetegei terülnek el a zugó patak partján; csak egy-egy szenet hordó székely lükken ki[35] e zajtalan magányból; pedig e hely néhány századdal ezelőtt emberek által lakatott; a mostani erdőségek helyén gazdag füvet és gabnát lengetett a Hargitáról elszálló szellő, mert ottan feküdt Dobó helység, melyet a hagyomány szerint a Barcsai Ákost trónra helyezett tatárok dultak fel. Azonban aligha itt tévedés nincsen a korban, mert azon adománylevélben, melyet Bethlen Gábor Dániel Mihálynak 1621-ben a Strasmitzai táborból kiad, más jószágokkal a doboi prediumot is adományozza. Már pedig, hogy Dobó jelentékeny

[31] DANIEL G. 1896, 320.
[32] Uo. 1896, 321; ORBÁN B. 1868, 225, 7. jegyzet.
[33] SZABÓ Gy. 2002, 11–12.
[34] BENKŐ J. 1999, II, 82.
[35] „Jön ki, tünik elő." (Orbán Balázs jegyzete).

helység volt, kitünik a Dobóból elköltözött, Száldobosra és Fülére szállott utódoknak, – kik még ma is 60 családot tesznek, – a Dániel család ellen 1807-ben meginditott peréből, melyben mint szabad, – el nem adományozható – székelyek, Dobónak Dániel István által elfoglalt területét perelték. Az ezen per eredményezte esketésből, más felmutatott okmányból kitünt, hogy e falu a Kormosba szakadó Gerend patakánál kezdődve, felnyult a Salamás patak beszakadásáig, s igy 70 holdat meghaladó területen volt szétszórva.[36] Hogy pedig Dobó Barcsai uralma előtt pusztulhatott el, abból is következtethetjük, hogy az I. Rákóczi György által 1635-ben Jun. 13-án Fejérvárról kiadott bardóczszéki privilegiumban.[37]

A helyet, hol a falu feküdt, most is Faluhelynek hivják, szilva és más gyümölcsfákat lehet ott találni, látszik még most is a Fürészközinek hivott malomárok, és a faluhely felső felénél a Kormoson lévő átjáratot Sugár révének hivják arról, hogy ott, a hagyomány szerint, Sugár János nevü ember lakott hajdan. És látszanak több százados csererdők felfogta oldalokon a szántóföldek mezsgyéi is. De mindezeknél jelentékenyebb és beszélőbb emlékként fennmaradt Dobó templomának, a jobb parti domb egy lonkáján lévő, romja.

E templomból jelentékeny maradványok vannak, polygon záródásu szentélyének, mely 8 lépés hosszu és ily széles, falai még három öl magasságban állanak; az északi oldalhoz támasztott segrestyének azonban csak alapfalai maradtak meg. A 17 lépés hosszu és 11 lépés széles hajónak déli fala még kétöl magasságban szintén fennáll; Körülte kincs keresők által ásott üregek közül magasan felnőtt terebélyes fák féltékenyen takarják e szent romokat, a mely körül uralgó ünnepélyes csendet csak a lenn elfutó folyó zugása, a szemtelen szunyogok boszantó hegyes éneke, egy egy gerlebugás, s a harkályok egyhangu kopogása zavarja. Az itt zajlott az itt munkálkodott, az e magányt népesitett ember eltünt, csak e hallgatag rom beszél ételéről, ezt is eltiporja az idő, s akkor alig fogják tudni, hogy itt népes falu volt egykor, melyet vad pogány törölt el; buzgó keresztyén nép, mely e bérczeket Istennek szentelt templomokkal boritá, nép, mely munka és áhitatban élt e távol hegyzugban, s mégis azt Istene elhagyá, pogány kézre juttatá, mely eltörölte a föld szinéről. A templom, – hol utólszor fohászkodék segély és védelemért – még áll, tulélte az embert, áll, hogy emlék légyen a multból, áll, hogy mult idők eseményeiről regéljen az ide vetődő vándornak, áll, hogy a sors változandóságát eszébe juttassa a föld büszke fiának. Innen 1500 lépésnyire, fenn a völgyet határzó Kápolnabércz tetején a Csipán mezejének nevezett irtás közepén, áll egy amannál jelentékenyebb templomrom, melyet Dobó kápolnájának tartanak. De inkább lehetett ez temploma, amaz pedig kápolnája, 12 öl magas homlokzata egész a fedél tetőig még épen áll, kapunyilatát az omlás ugy kitágitá, hogy eredeti alakját meghatározni nem lehet, a 14 lépés hosszu, 9 lépés széles hajónak oldal falai s tömör oldaltámjai két öl magasságig állanak, a hajó szélességével biró, 10 lépés hoszu, kerek ápsisu szentélynek csak alapfalai látszanak még.

A nyugotnak forditott homlokzat előtt egy, a hajó szélességével birt 10 lépés hosszu toronycsarnoknak látszanak alapfalai. Egy most baróthi keserü József birtokában lévő kéziratban, melyben Rácz Simon jegyzetei is foglalvák, a 99-ik lapon e kápolnáról a van bejegyezve, hogy egy ajtaja feletti felirat szerint e kápolnát 1594-ben épitette Dobai András; egy másik a szentélyen volt felirat szerént 1733-ban kiigazittatták Haller János és Dániel Sofia.

E kápolna körül még más épületnyomok, és a kápolnát körül övezzett kerités vagy templomkastély alapfalai is látszanak, miből arra lehet következtetni, hogy az erődített védhelye volt a dobóiaknak, és a romok épségéről arra is, hogy a tatárok vagy nem fedezték fel ezen erdő közé rejtett szentélyt, vagy ha felfedezték is, bevenni nem tudták. Épen állott az még a mult század végszakában is; Benkő Dobóra és az egyházra vonatkozólag azt mondja[38] hogy: Fülén felül esik Dobó nevü hely, holott régen valamikor azon nevü falu volt; most itt van egy elromlott, ismét más épen álló templom s mellette lakóházai a remetéknek (kik hol ketten, hol hárman is vannak), hová is esztendőnként, k. Sz.-János napkor sokfelől jőnek processióval a római valláson lévők. Olyankor sokadalmacska forma is szokott ottan lenni.[39] És e búcsuk még e szá-

[36] „E per békesség utján dőlt el, a felperes dobóiaknak a falu helyét és bizonyos kiterjedésű erdőt átengedett a Dániel család." (Orbán Balázs jegyzete)

[37] „E privilegiumban Bardóczszék Vargyasvidéke név alatt is emlittetik, évenként választott alkirálybirójuk alá rendeltetnek, s kebli, fiuszéken ellátott pereik csak fellebbezés utján vitettek az udvarhelyszéki derékszékre., hol Bardóczszék minden egyes falui előszámláltatnak, Dobó emlitve nincsen." (Orbán Balázs jegyzete.)

[38] „Milkovia 1. k. LXI. és »Filius Posthumus« czimű kéziratában." (Orbán Balázs jegyzete)

[39] „A baróthi anyakönyvbe bekötött régi iráskán van nehány szó Dobóról is feljegyezve, mely szerint egy néma pásztor szavát visszanyervén, épité sz. János tiszteletére e kápolnát. A jegyzet ez: Ad capellam sancti Joannis Btae in Dobó dicitur cuidam muto vincula linguae oves pascenti soluta, apparens eidem senex qui dixit: „In honorem sancti Joannis ibidem capella erigatur" sic ejusdem muti parends postmodum primo edificavit ex fundamento. Pagus autem Dobo penes fluvium tempore quodam Forgácz járása dictus, desolatus est per praedones et latrones. E jegyzetből azt tudjuk, hogy Forgácz járásakor dullatott fel e falu, de hogy a mikor volt, azt bajos meghatározni, ha csak nem a Báthori Gábor alatti polgárháboru alkalmával, midőn Forgács a fejedelem ellen fegyvert fogott Weiss segitségére jött volt." (Orbán Balázs jegyzete.)

zad elején is tartották magokat, de a terjeszkedő remeték elüzettek onnan. Harangja 48-ban ágyuvá öntetett, az elhagyatott szentély pedig romba dült s most szenteskedő remeték, áhitatos búcsujárók helyett csak egy-egy éhes medve, vagy prédára leső farkas ólálkodik a szent romok közt, melynek képét mellékelem."[40]

A kápolna romjáról közölt fényképfelvételen *(13. tábla/1)*, feltehetőleg a fametsző munkája nyomán az alakok eltörpülnek az épület mellett, olyannyira, hogy az inkább egy katedrális, mint Csipánpusztáján álló templom romjainak tűnnek.

A vonatkozó szakirodalom második korszakát a 19. század végén megkezdődő és 20. század folyamán folytatódó tudományos igényű felmérések és feldolgozások jellemzik, amelyek végül a 21. század eleji régészeti kutatásban csúcsosodtak ki.

1896-ban id. Vargyasi Daniel Gábor családja történetét bemutató művében, a család birtokában található oklevelek tükrében, valamint Benkő József és Orbán Balázs műve alapján emlékezik meg Dobóról.[41] Az okleveles adatok mellett (Daniel Péter 1566-os adománya, a Bojér család 1591-es adománylevele, Bethlen Gábor 1621-es adománylevele stb.) tőle származik az egyetlen, a dobói kápolna elhagyásával és a szerzetesek elűzésével kapcsolatos, hitelesnek tekinthető adat.

1932. augusztus 26-án Debreczeni László meglátogatta és felmérte a dobói romokat.[42] Jegyzeteiből és az elkészített alaprajzokból[43] megállapítható, hogy 1932-ben a földfelszínen a plébániatemplomból már csak a templomhajó déli falának keleti vége, a déli templomváll és a diadalív egy része, valamint a szentély keleti fala és az északkeleti támpillér látszott *(1. tábla/4)*. A kápolna jobb állapotban vészelte át az évszázadokat, ugyanis ekkor egy 6,7 méter hosszú, 5,1 méter széles belterű hajóból és ettől feltételezhetően egy diadalívvel elválasztott, 3 méter hosszú és 3,5 méter széles félköríves szentélyből álló épületként rajzolódott ki *(1. tábla/5)*.

1981-ben Dávid László foglalta össze a Dobóra vonatkozó adatokat Benkő József és Orbán Balázs művei, valamint Debreczeni László jegyzetei alapján.[44] Véleménye szerint: „A két romtemplom építési idejét még a megmaradt falak s az alaprajzok segítségével is csak hozzávetőlegesen határozhatjuk meg. Középkori voltuk kétségtelen, s a templom alaprajza a XIV–XV. századból való templomformát mutatja. Mindkettőnél feltűnő az arányosan szerkesztett alaprajz, amit későbbi toldások, átépítések nem módosítottak. Mivel a székelyföldi félköríves apszisú és centrális elrendezésű kápolnák datálási kérdése még tisztázatlan, a dobói kápolna eredetének tisztázását az eljövendő műemléki feltárástól várhatjuk csak".[45]

Léstyán Ferenc 2000-ben megjelent művében összefoglalta mindazt, amit a kutatás Dobóval kapcsolatosan feltárt. A plébániatemplommal kapcsolatban nem közölt újabb adatokat, lényegében csak Dávid László közlésére hagyatkozott. A kápolna esetében is hasonlóképpen járt el, legfeljebb annyit jegyzett meg, a forrás közlése nélkül, hogy a kápolnát feltehetőleg a pálos rend tagjai gondozták, és elhagyása a rend 1786. évi feloszlatása utánra tehető.[46]

A plébániatemplom régészeti kutatása

A templom első régészeti kutatása 2002-ben vette kezdetét *(3. tábla/1)*, majd 2003-ban sor került a templom teljes feltárására. Ekkor a régészeti kutatás a templom felületét borító mintegy 300 köbméter omladék eltakarításával és az utolsó középkori járószintre hozásával kezdődött. Az omladék eltakarítására munkabiztonsági szempontból is szükség volt, ugyanis nagyon instabil lévén, állandó omlással fenyegetett.

A feltárás során 5 kutatóárkot (szelvényt) és 9 felületet nyitottunk, amelyek révén a templom teljes felületéből mintegy 40% tárodott fel a szűztalajig *(2. tábla/1)*.

A kutatást a templom tengelyében megnyitott, 25 × 1 méter méretű, 104º irányú, 1. kutatóárok megásásával kezdtük *(3. tábla/2)*, amely 5–9, valamint 18–22. méter között átvágta a templom középkori padlószintje alá leásott kincskereső gödröket.

A kutatóárokban feltárt rétegek a következőképpen helyezkednek el *(2. tábla/2)*: a felületet egy 10 cm vastag növényi humusz borítja, amelyből helyenként kövek bukkannak a felszínre. A 1. és a 4. méter között a humusz alatt a folyamatosan vastagodó, a templom fala mellett 1,35 m vastagságot elérő, megmunkálatlan kövek, habarcs és homok keverékéből álló omladékréteg következik. A templom belsejében (5–18 m között) ugyanaz az omladékréteg található. A 21,5. és 25. méter között a humuszréteget sárga agyagból álló szűztalaj követi.

A kutatóárok 4. és 5. métere között felszínre került a templom szentélyének 0,85 m vastag keleti fala *(3. tábla/3)*. Ma a fal a templom belsejében 1,36 *(3. tábla/4)*, míg kívül 1,52 m magasságban maradt fenn. A fal alapozásának alja a középkori járószinttől mért 0,90 mélyen (a ±0-ként megállapított déli bejárat küszöbének szintjétől mért 1,34 méterre) került elő.

A templom belsejében az omladékot az utolsó középkori járószint követi. Ennek döngölt felületén

[40] ORBÁN B. 1868, 224–226.
[41] DANIEL G. 1896, 318–321.
[42] SZATMÁRI L. 2005, 131.
[43] Közölve: DÁVID L. 1981, 83. ábra.
[44] Uo., 94–96.
[45] Uo., 96.
[46] LÉSTYÁN F. 2000, I, 198–199.

átégett felületeket és apró széndarabkákat találtunk. Az omladékréteg alsó szintje és a padlószint fölött egy egységesnek nem nevezhető, a déli oldalon kisebb, az északi oldalon nagyobb mennyiségben előforduló festett vakolattöredék által alkotott réteg található.

Az átlagosan 0,05–0,10 méter nagyságú, festett vakolattöredék *(4. tábla)* vizsgálata eredményeként a következők állapíthatók meg: a festés technikáját, színeit, a festett felület állapotát, valamint a vakolat állagát tekintve két, középkori kifestési szakaszt különböztetünk meg. Bár mindkét esetben *al fresco* technikával készült felületekkel van dolgunk, feltételezhető, hogy az erősebben elpusztult freskós vakolatdarabok a hajó beomlott falának külső felületéről származnak. Nagyon megkopott sárga, lila, vörös színek jellemzik ezeket. A hajó belső felületéről származhatnak a színeikben elevenebb, felületükben is jobb töredékek, amelyeknek sárga, vörös, kék, barna, okker színek a jellemzőik és több, vonalas figuratív ábrázolásra utaló ecsetvonásokat őriznek. Helyenként apró, csúcsfényt jelző fehér foltok is felismerhetőek. Néhány kisebb töredék összeillesztése alapján – feltételezhetően női arc két szemének, orrának és homlokának vonásai ismerhetőek fel *(4. tábla/1)*. Több más töredék szín- és vonaljellegéből gondolhatunk még különböző épület- és drapériaábrázolásra is. Számos sötétkék vagy vörös tónust őrző vakolatdarab a valamikori ábrázolás hátteréként szolgált.

Noha előfordulnak emberábrázolások, az anyag túlságosan töredékes ahhoz, hogy megállapíthassuk, mely freskóciklushoz tartoztak. Az azonban tény, hogy a templom északi falát a Szent László és a kun viadalát, Kálvária- vagy a templom védőszentjének életét bemutató falfestmény borította. Mindezeket számba véve sem stílusjegyeket, sem ikonográfiai következtetéseket nem vonhatunk le. Ennek ellenére a festés technikája, a használt színek összhatása a falfestmény keltezését a 14. századra (esetleg a 15. század első felére) helyezi.[47]

A templomhajó nem volt lepadolva, felületét a domboldal agyagjából alakították ki (döngölt agyagpadló). A padló felületén égésnyomokat figyeltünk meg, és széndarabkákat találtunk. A templomhajó középső része besüppedt, ugyanis ide a középkor folyamán több ízben is temetkeztek. Ott, ahol nem vágták át a sírok, egy másik, szürke agyagból döngölt padlószint jelentkezett.

Ezzel ellentétben a szentélyben (az 5–11. méter között) több padlószint figyelhető meg. A legfelső, 0,08–0,10 méter vastag padló szürke ledöngölt agyagból készült. Alatta egy 0,25 méter vastag, folyami görgetegkövekből és sárga agyagból készített töltés található *(3. tábla/6)*. Ezt követi egy újabb, 0,05–0,07 méter vastag, döngölt szürke agyagpadló, amelyet ismét 0,20 méter vastag, sárga agyagból készített töltés követ. A legalsó, legkorábbi padlószintet a lejtő kiegyenlítése után a terasz agyagjából ugyancsak döngöléssel alakították ki.

A kutatóárokból felszínre került sírok közül öt a templomhajóban (2–4, 8–9. sír) és hét a templomon kívül volt (10–16. sír).[48] Az erősen savas talaj miatt a csontvázak nagyon gyengén őrződtek meg.

2. sír *(5. tábla/1)*. 5–10 év közötti gyerek sírja, a csontváz hossza 0,85 méter, tájolása 80°, mélysége[49] 0,56 méter. Koporsóban temették el. A csontváz állaga nagyon gyenge, koponyájának, mellkasának és karjainak csak a lenyomata őrződött meg. Nem tartalmaz mellékletet.

3. sír *(5. tábla/2)*. Felnőtt, 90°-ra tájolt, 1,12 méter mély a sírja. A csontváz hossza 1,72 méter. Az elhunytat a test mellett kinyújtott karokkal, melléklet nélkül, koporsóban temették el. A váz megtartása gyenge állagú, felsőteste csak nyomokban maradt meg. Részben fedi a 4. sír.

4. sír *(5. tábla/3)*. Felnőtt, 90°-ra tájolt, 1,18 méter mély, sírja melléklet nélküli. Az elhunytat gyolcsba csavarták, kezeit a medencecsonton helyezték el. A csontok (a koponya és a jobb oldal) nagy része elpusztult.

8. sír. A sírgödör tájolása 99°, mélysége 1,46 méter. Nagy része a kutatóárok északi fala alatt található, így csak a koporsódeszka lenyomata volt megfigyelhető.

9. sír. 110°-ra tájolt, 1,51 méter mély sír. A sírgödör a templom tengelyében fekszik, aminek következtében csak a koporsódeszka egy része került felszínre a kutatóárok déli fala alól.

10. sír *(5. tábla/4)*. Meghatározhatatlan nemű gyerek, 104°-ra tájolt, sírja 1,51 méter mély. A csontváz hossza 1,30 méter. A kinyújtott karú holttestet gyolcsba csavarva, melléklet nélkül temették el. A csontok jó állapotban maradtak fenn, csak a koponyát lapította össze a föld nyomása.

11. sír *(5. tábla/5)*. 1,58 méter (0,83 méter a földfelszíntől) mélyen feltárt magányos, természetes helyzetben fekvő, melléklet nélküli koponya. A test többi részét az utólag beásott 12. sír elpusztította.

12. sír *(5. tábla/6)*. Meghatározhatatlan nemű, serdülőkorú egyén, 104°-ra tájolt, 1,40 méter hosszú, sírja melléklet nélküli. A holttestet a medencére helyezett kezekkel, koporsóban temették el, a földfelszíntől mért 0,90 méter mélységbe.

[47] A festett vakolatdarabok elemzését Jánó Mihály művészettörténész végezte. Ezúton még egyszer megköszönjük a szívességét.

[48] A sírok számozása a felfedezés sorrendjében történt.

[49] A sírok mélysége a templom déli bejáratának küszöbén mért ±0,00 szinttől van megadva.

13. sír *(5. tábla/7)*. Meghatározhatatlan nemű felnőtt 79°-ra tájolt sírja, a földfelszíntől mért 1,05 méter mélységben. Az elhunytat a test mellett kinyújtott karokkal, gyolcsba csavarva, sírmelléklet nélkül temették el. A csontváz koponyáját és mellkasát a savas talaj elpusztította.

14. sír. Felnőtt férfi 91°-ra tájolt, a földfelszíntől mért 1,12 méter mélységben fekvő comb- és lábszárcsontjai. A gyolcsban eltemetett holtest felső részét elfedi a 12. sír.

15. sír *(5. tábla/8)*. 0,89 méter mélységben fekvő magányos koponya. A csontváz többi részének hiánya, valamint a talaj bolygatottsága utólagos visszatemetésre utal.

16. sír. 94°-ra tájolt, a combcsontok helyzete alapján gyolcsban eltemetett felnőtt 1,00 méter mély sírja. A lábszárak a kutatóárok fala alatt találhatóak, míg a felsőtestet elfedi a 10. sír.

A 7 × 1 méter méretű 2. kutatóárkot *(6. tábla/1, 3)* a templom hossztengelyére merőlegesen, a sekrestyét átszelve nyitottuk meg. A kutatóárok az első három méteren átszelte a sekély, 5. számmal jelölt, kincskeresők által ásott, a szűztalaj szintjéig lemélyülő gödröt, amelynek betöltésében egy törött lópatkó és egy öntött-vas kályha ajtajának töredéke került felszínre. Mindkét „lelet" a 19. század végére, valamint a 20. század elejére keltezhető, meghatározva a kincskeresők egyik „kutatásának" időszakát. A modern felszínt alkotó 0,10 méter vastag, a falak belterében egységes, míg a sekrestye északi falán kívül sok lefolyt meszet és kevés követ tartalmazó rétegekkel keveredő omladékréteg követte. Az omladékréteg alatt a falakon belül a sekrestye szürke agyagból döngölt padlója, majd ez alatt a szűztalaj található. A falon kívül az agyagpadlóval egy szinten egy fekete, morzsalékos, feltehetőleg növényi eredetű földréteg fekszik rá a szűztalajra. A kutatóárokból semmilyen régészeti lelet sem került a felszínre, valamint kiderült az is, hogy sem a sekrestye belterébe, sem annak északi fala mellé nem temetkeztek.

A 6 × 1 méter méretű 3. kutatóárkot *(6. tábla/2)* a templomtengely déli oldalán, a 2. kutatóárok meghosszabbításában nyitottuk. A humuszréteg alatt található mintegy 0,80 méter vastag omladékréteg alól felszínre került a szentély utolsó használati periódusának 0,08–0,10 méter vastag, sárga agyagból döngölt padlója. A padló helyenként átégett felületét hamuval és több mállékony, fehér meszelésréteggel fedett vakolatdarabokkal kevert, morzsalékos habarcsréteg fedte. Itt is megfigyelhető volt az 1. kutatóároknál megfigyelt hármas padlószint.

A középső padlószintek betöltéséből néhány szürkésbarna és szürke színű, kézikorongon készített cserépedény fala került a felszínre. Egyes példányok felületét bekarcolt vonalak díszítik. Az egyik töredéket, egy közepes méretű fazék vállát és nyaki részét bekarcolt csík, valamint két sor bepecsételt virágminta közé karcolt hullámvonal díszíti. A kerámialeletek nagyvonalakban a 13–14. századra keltezhetőek.

A szentély déli falának alapja habarcsba kötött. Alja a ±0-tól mért 0,87 méter mélységben került a felszínre. Az alap belső falsíkjától mért 0,20 méterre egy sor különálló, a falhoz nem kötődő követ találtunk *(6. tábla/4)*. A szelvény feltárása során nem tudtunk semmilyen magyarázatot találni e kövek ottlétére, de utóbb, az 5. kutatóárokban, valamint az 1. felületben megfigyelt alapozás felszínre kerülése után nyilvánvalóvá vált, hogy ez a kősor a legkorábbi építkezési periódus a későbbi építkezések során kitermelt alapjából való maradvány.

A kutatóárokban három templomon kívüli, a szentély falától délre beásott sír került a felszínre.

1. sír *(6. tábal/5)*. Középkorú férfi 60°-ra tájolt 0,96 méter mély sírja, amelyet a szentély déli falától 0,40 méterre ástak be. Az elhunytat melléklet nélkül, a test mellett elnyújtott karokkal, koporsóban temették el. A kutatóárokban csak a felsőtest és a medence került a felszínre, a váz többi része a falak alatt található.

6. sír *(7. tábla/1)*. Középkorú férfi 75°-ra tájolt, 1,32 méter mély, a szentély déli falától 2,00 méterre leásott sírja. Az elhunytat, akinek maradványaiból csak a felsőtest került a felszínre, melléklet nélkül, koporsóban temették el.

7. sír *(7. tábla/2)*. Középkorú nő 76°-ra tájolt 1,64 méter mély sírja. Az elhunytat, akinek csak a koponyáját és felsőtestét tártuk fel, a test mellett kinyújtott karokkal, melléklet nélkül temették el.

A 8 × 1 méteres 4. kutatóárkot *(7. tábla/3)* a templom déli oldalán, a bejárat nyugati felét átmetszve nyitottuk meg. A feltárt rétegek a templom belsejében az 1. kutatóárok 11. és 18. méter közötti rétegződésével, míg a falon kívül a 3. kutatóárok külső rétegeivel azonosak. A templom déli fala a kutatóárok 4,5 és 5,5 métere között található. Itt alapjának mélysége 1,02 méter *(7. tábla/4)*.

A templom déli bejáratának falazatát párkányos szerkezetűre alakították ki *(7. tábla/5)*. A belső részen a falazatot simára képezték ki, és a templom korai periódusában küszöbként szolgált, majd az utolsó periódus átalakításai során feltöltötték. Az ajtó, a feltehetőleg gótikus stílusban faragott ajtókereteket[50] alátámasztó nagyméretű, 1,85 méter hosszú, 0,32 méter vastag és 0,47 méter magas küszöbkövét *(7. tábla/4–7)* szürke andezitből faragták, ugyanúgy, mint a sekrestyeajtó keretét.

[50] Az omladékból nem került felszínre semmilyen, a templom bejárataihoz köthető kőfaragvány, ezeket feltehetőleg már rövidd el a templom pusztulása után eltávolították és ismeretlen helyre szállították.

A középkori járószint felületéről néhány atipikus, nagyvonalakban a 16–17. századra keltezhető, vörösre égett cserépedény és kályhaszem töredékét találtuk. Közvetlenül a bejárat mellett egy gótikus stílusú, a 15–16. századra keltezhető, két, egymás kezét fogó alakot ábrázoló téglavörös kályhacsempe töredéke *(7. tábla/8)* került a felszínre. A mélyebben talált cserepek kézikorongon készített, barnára vagy szürkére égetett fazekak töredékei voltak.

A kerámialeletek mellett 12 ép és több mint két tucat törött, négyszög és lapos átmetszetű, szögletes fejű kovácsoltvas szeg is felszínre került. Méretük és kialakításuk alapján feltételezhető, hogy a szegek egykor a tető zsindelyeit rögzítették, és az átalakítási munkálatok során kerültek a földbe.

A 7 × 1 méteres 5. kutatóárkot a templomhajó északi oldalán, az előbbi meghosszabbításában nyitottuk meg. A rétegek lényegében a 4. szelvény rétegeinek tükörképei, azzal a különbséggel, hogy ez esetben a templomfalon kívül található omladékréteg lényegesen vékonyabb.

A templomhajó a szelvény 1. és 2,25. métere között felszínre került északi fala nagyon gyenge megőrzésű *(8. tábla/1)*, a föld nyomásának hatására eredeti helyéről a templom belseje felé nyomódott, olyannyira, hogy a feltárás során a fal és az alap belső falsíkja között 0,25 méteres távolságot mértünk. A fal alapját alapozási árokba rakott kövekből alakították ki, amelyek közé agyagot döngöltek. Az így kialakított sima falfelületre építették fel utólag a válogatott, lapos felükkel kifelé fordított, kevés meszet tartalmazó habarccsal kötött kövekből kialakított falat *(8. tábal/2).*

A kutatóárokban nem került a felszínre semmilyen régészeti lelet.

A fentebb leírt kutatóárkokon kívül még nyolc kutatási felületet (F. 1–8.) nyitottunk meg. A felületek közös jellemzője, hogy viszonylag kevés leletanyagot tartalmaztak, de ennek ellenére elégségesnek bizonyultak ahhoz, hogy pontosításokat végezhessünk a templom építési periódusait nézve.

A 2,5 × 1,5 méter méretű 1. felületet a templomhajó délnyugati sarkában rajzoltuk meg. A törmelékréteget a templom 0,05–0,07 méter vastag, felületén égésfoltokkal, valamint betaposott, elszenesedett fadarabokkal tarkított utolsó padlószintje követte. Ez alatt egy 0,15 méter vastag, habarcsszemcséket tartalmazó töltésréteg következett, amelyet a 0,03–0,05 méter vastagon ledöngölt felületű szűztalaj követett. A felületben nem kerültek elő régészeti leletek.

A templomhajó alapjának alja 0,81 méter mélységben került a felszínre. Az alapot közepes méretű, az alapozási árokba helyezett, agyaggal kötött kövekből készítették, úgy, hogy felső felületét simára alakították ki. A templom válogatott, lapos felükkel kifelé fordított, kevés meszet tartalmazó habarccsal kötött kövekből kialakított falát erre a lapos felületre emelték, anélkül, hogy az alappal kötést alakítottak volna ki. Ennek az építési módnak a következtében a templom nyugati fala a föld nyomására befelé mozdult, és a fal és az alap belső síkja között a felület északkeleti sarkában egy 0,10 méteres különbség alakult ki.

Az 1 × 1,5 méter méretű 2. felületet a templomhajó délkeleti sarkában nyitottuk meg. A felületben található rétegek azonosak voltak az 1. felületben megfigyeltekkel. A templomhajó habarcsba kötött kövekből készült, 1,20 méter mélységig lenyúló alapja és déli fala egy egységet alkot *(8. tábla/3).* Ugyanez figyelhető meg a hajó déli falával egybeépült templomváll esetében is *(8. tábla/4).*

A felület felső töltésrétegében egy vízszintesen kihúzott peremű, vörösre égett, nehéz fazekaskorongon készített, díszítetlen agyagedény (korsó?) felső részét *(8. tábla/5)* találtuk meg. Az edény formája és készítési módja alapján a 13. század vége és a 14. század első fele közötti időszakba tehető. Megjegyzendő, hogy ugyanezen edény peremének egy darabja a habarcsba ágyazódva *(8. tábla/6),* az omladékrétegből került a felszínre.

Az alsó padlószintből egy másik edénytöredék is a felszínre került. Ez egy megvastagított peremű, belül fedőhoronnyal ellátott, vállán párhuzamos bekarcolt vonalakkal díszített fazék darabja *(9. tábla/1).* A kézikorongon, hurkatechnikával, jó minőségű finom szemcséjű homokkal soványított agyagból készített edényt eredetileg vörösre égették, de felülete a használat során megfeketedett. Az edényt formája, díszítése és elkészítési technikája a 14. századra keltezi.

A 2 × 1,5 méter méretű 3. felületet a templomon kívül, a templomhajó délkeleti sarkán található támpillér nyugati oldalán rajzoltuk ki. A felület rétegei megegyeznek a 3. kutatóárok külső rétegeivel.

A támpillér és a templom falának 1,15 méter mélységig lemenő alapja egyetlen egységet alkot. Az általuk alkotott sarokban található repedés nem egy építés során létrejött elválás, hanem a talaj mozgása révén alakult ki *(9. tábla/2).*

A járószint alatt egy 16. századra keltezhető, érdes felületű, vöröses-rózsaszín kályhaszem darabjai kerültek a felszínre.

A szelvényben, a támpillér végénél egy kisgyerek 1,08 méter mély, 0,70 méter hosszú sírja (5. sír) volt beásva *(9. tábla/3).* A temetkezés nem tartalmazott mellékletet.

Az 1,30 × 1,50 × 1,00 × 1,45 méter méretű 4. felületet a sekrestye délnyugati sarkában nyitottuk meg. A felület rétegei azonosak voltak a 2. kutatóárokban a templom belsejében megfigyelt rétegekkel.

A felmenő falak egységesek, de az alapozásban egy elválás figyelhető meg. Míg a sekrestye nyugati falának (egyúttal a templom „válla" is) 1,10 méter mély alapja 1,30 méter hosszan, az 1. felületben és az 5. szelvényben megfigyelt módon agyagba kötött kövekből épült, addig a folytatásban a habarcsba kötött kövekből készített alap egységet alkot a felmenő fallal.

A 2 × 2 méter méretű 5. felület a templom északnyugati sarkánál ásódott meg. A humuszréteg alatt egy vékony, 0,15–0,25 méter vastag omladékréteg található, amelyet a szűztalaj követ.

A templom északnyugati sarkának alapját gondosan válogatott, sarkított kövekből alakították ki. Fölötte, a középkori járószinttől kezdődően a sarkot már faragott, vöröses, vasoxidot tartalmazó kövekből építették meg, amelyekből itt mára csak egy 0,45 × 0,36 × 0,25 méter méretű kő maradt meg *(9. tábla/4).*

A középkori járószintbe taposva egy 16. századra keltezhető, vörös színű, kihajló, megvastagított, hornyolt peremű, vállán párhuzamos hornyokkal díszített, jó minőségű csillámmal soványított agyagból, nehéz fazekaskorongon készített fazék felső része került a felszínre *(9. tábla/5).*

A 2,5 × 2 méter méretű 6. felületet a templomon kívül, a délnyugati sarok mellett nyitottuk meg. Az omladékréteg alatt a járószintet egy barnásszürke habarcsnyomokat tartalmazó töltésréteg követi, amely alatt a szűztalaj található. A templom sarkát itt is az északnyugati sarokhoz hasonló módon alakították ki, de itt a fal omlása miatt nem maradt helyben egyetlen sarokkő sem. Egy nagyobb, 0,75 × 0,35 × 0,32 méter méretű, háromszög átmetszetű sarokkő, közvetlenül a sarok mellett, az omladékréteg alján, a járószinten feküdt. Helyzete alapján feltételezhető, hogy ez lehetett a délnyugati sarok legalsó sarokköve.

A töltésrétegben több cseréptöredék is a felszínre került, de ezek közül csak két edény darabjait lehet értelmezni. Az egyik egy nagyméretű fazék fenekének darabja (átmérője 0,13 méter), amelyet hurkatechnikával készítettek, lassú korongon, homokkal soványított agyagból, és barnásszürkére égettek ki *(10. tábla/1).* A második egy hordó alakú, kihúzott peremű, lassú korongon készített, barna-vörösre égetett, kisméretű edény darabja volt *(10. tábla/2).* Az edények készítési technikájuk alapján a 13. század végére – a 14. század elejére keltezhetőek.

A felületben a kerámialeletek mellett 15 darab kovácsolt, lapos átmetszetű szeg darabjai is előkerültek.

Az 1,00 × 1,25 × 1,25 × 1,35 méter méretű 7. felületet a csonttár belsejében ástuk meg. Az omladékréteg alatt található emberi csontok töredékei által borított középkori járószintet a szűztalaj követte. A csonttár, mint ahogy az a felszínen is megfigyelhető volt, utólag épült a templomhoz, falának egy sor nagyméretű kőből kialakított alja alig mélyül be a járószint alá *(10. tábla/3).* A sekrestye alapja és felmenő fala *(10. tábla/4)* egységes, kialakítása megegyezik a templomhajó délkeleti vállánál, valamint a szentély falán megfigyelt falazattal. A templomhajó északi falának *(10. tábla/5)* építési stílusán ugyanaz az eljárás figyelhető meg, mint az 5. kutatóárokban: a felmenő falat agyagba kötött kövekből kialakított alapra emelték. Az alap és a fal síkja közti mintegy 0,10 méteres eltolódás származhat a fal keskenyebbre építéséből, de lehet a föld nyomásának eredménye is. A felületben megfigyelhető volt az is, hogy a templomhajó és a sekrestye alapszinten nem, csak a felmenő falakban kötődik egymáshoz.

Az 1,85 × 1 méter méretű 8. felületet a templomhajó északkeleti sarkában nyitottuk meg.

A templomhajó északi falán itt is jól megfigyelhető az agyagba kötött alap, habarcsba kötött fal kettőssége, valamint az is, hogy a fal behatol a sekrestye falának síkjába *(10. tábla/6).* A sekrestye alapjában egy nagyméretű, helyenként a 0,15 métert is meghaladó repedés fut végig, amely közvetlenül a földfelszín alatt véget ér *(10. tábla/7).* A habarcsból kitépett kövek, valamint az egymástól eltávolodott falszakaszok arra utalnak, hogy az alapot egy földrengés gyengítette meg még a templom használata során, és így vált szükségessé a toldásban megépült pillér. A diadalív északi része utólagos építés eredménye, amelynek során a templomvállat egy 0,85 × 0,85 méter méretű, 1,05 méter mély alapú, jó minőségű, sok meszet és diatomitőrleményt tartalmazó, felületesen megfaragott lapos kövekből rakott pillérrel erősítették meg. A pillér építésével egyidőben visszabontódott a sekrestye és a szentély egy része is, ugyanis a pillér falazata ráfekszik a sekrestye falfelületére.

Az omladékrétegből több faragott kő került a felszínre. A templom belsejében egy ablakpárkányt, két boltívborda-töredéket *(10. tábla/8),* egy ablakkeret-töredéket *(10. tábla/9)* – mindet szürke andezitből faragva –, valamint egy vörös homokkőből faragott, egyik élén hornyolt kőtömböt *(10. tábal/10)*, illetve több kisméretű, profilált faragványt tártunk fel, amelyek töredékes állapota nem engedi, hogy megállapíthassuk eredeti rendeltetésüket. Minden kőfaragványt habarcslenyomatok borítottak, arra utalva, hogy ezek egykor a falazat részét alkották.

Az omladékréteg eltávolítása után felszínre került a hajóból, szentélyből, sekrestyéből és csonttárból álló templom *(11. tábla/1–2).* Kiderült, hogy a templom nyugati oldalát a tereplépcső oldalába mélyítették (0,40 méterrel a külső járószint alatt). A beásás, valamint a padlószintek soros kialakítása megpróbálta

kiegyenlíteni a felszín 11°-os lejtését, úgy, hogy jelenleg a templom padlója csak 3°-kal lejt kelet felé.

A trapéz alakú *templomhajó* belterének hossza 8,30 méter, szélessége a nyugati oldalán 5,90, míg a keletin 6,30 méter. A falak 0,80 méter vastagok az északi és nyugati oldalon, valamint a déli oldal nyugati felén, míg a déli oldal keleti felén a vastagságuk csak 0,75 méter. A még álló falakon két különböző falazási módszer figyelhető meg. Az északi és nyugati oldalt teljes egészében, a déli oldalt csak a délnyugati saroktól mért 3,20 méter hosszan megmunkálatlan, nem egyszer a patakmederből kitermelt köveket felhasználva, gyenge tartású, kevés meszet tartalmazó morzsalékos habarcs felhasználásával építették. A nyugati oldal sarkait vörös vasoxid tartalmú faragott kváderkövekből alakították ki. A sarokkövek az északi oldalon még helyükön vannak, míg a déli oldal sarkát a fal omlása elpusztította. A templomhajó déli oldalának fennmaradó része gondosan válogatott, nem egyszer megmunkált kövekből áll, amelyeket jó minőségű, sok meszet tartalmazó habarccsal kötöttek össze. A habarcsba több esetben is kerámiatöredékek, valamint festett vakolattöredékek keveredtek.

A déli oldalon a fal viszonylag jó állapotban 0,70 és 1,20 méter magasságban maradt fenn *(11. tábla/3).* Nem úgy, mint a nyugati és északi fal, amelyek nagyon megsínylették az idő múlását. A nyugati fal van a legjobban megrongálódva, ugyanis külső fele csak 0,20 méter magasságban maradt fenn, középső részét az ajtóval együtt az ide leásott kincskereső gödör teljesen elpusztította. Ezenkívül a falcsonkok végei a föld nyomásának hatására mintegy 0,10 méterrel tolódtak befelé. Az északi fal külső oldala 0,45 méter magasságban maradt fenn *(11. tábla/4),* míg belső oldala egy kősor magasságáig leomlott *(8. tábla/1).* A fal, engedve a föld nyomásának, elnyílt, és befelé nyomódott. 0,90 méterre a keleti végétől nyitották meg a csonttár ugyancsak 0,90 méter széles bejáratát.

A templom második bejárata a déli fal központi részén, a délnyugati saroktól mért 4,5 méterre nyílt. Faragott ajtókereteit már a középkor folyamán eltávolították, csak az egyetlen szürke andezit tömbből faragott, 1,78 × 0,29 × 0,42 méter méretű küszöb maradt meg eredeti helyén.

A templomhajót egykor a fallal egybeépített diadalív választotta el a szentélytől. A diadalív déli része 1,70 méter hosszú és 0,80 méter széles, sarkait szögletesre faragott kőtömbökből alakították ki *(11. tábla/5).* Az északi oldalon, a falazaton két szakasz figyelhető meg.[51] A korábbi, 1,30 méter hosszú falszakasz a sekrestye nyugati falának egy részét is alkotja. A saroktól mért 0,40 méterre egy, az alapokig lefutó repedés figyelhető meg. Meghosszabbításába utólag egy jó minőségű, nagyon sok meszet és diatomitőrleményt tartalmazó habarccsal kötött, felületesen megfaragott kövekből készült, 0,85 × 0,85 méteres pillért emeltek. A pillér mögött, a korábbi falszakasz külső felületén két vakolatréteg figyelhető meg, amelyek közül az alsó a hajó festést hordozó vakolatához hasonló.

A diadalív nyomását egy, a déli oldalának meghosszabbításába, a templom déli falával egybeépített, 1,00 méter hosszú és 0,65 méter vastag támpillér ellensúlyozta. Mára már csak a falhoz csatlakozó részei figyelhetőek meg, többi része a járószintig lepusztult.

A 4,3 méter hosszú, trapéz alakú, sokszögzáródású *szentély (11. tábla/6)* tengelye 7°-kal hajlik el észak felé a templomhajó tengelyéhez képest. Szélessége a diadalívnél 4,00 méter, a záródás kezdeténél pedig 3,80 méter. 1,00 méter vastag falai 0,80 és 1,36 méter közötti magasságokban maradtak fenn. A déli falat a diadalív közelében három festetlen vakolatréteg borítja. A falazat egyes részein égés- és koromnyomok figyelhetőek meg. A szentély sarkait mára már részben lepusztult, 1,10 méter hosszú és 0,80 méter vastag, a fallal egybeépített támpillérek támasztották meg. A talaj csúszása miatt a szentély falazatát nagyméretű, az alapok szintjéig lehúzódó repedések szabdalják.

A szentélyben három egymást követő padlószint és töltésréteg figyelhető meg, amelyek részben a szentély magasítását, részben a talajszint lejtésének kiegyenlítését szolgálták. A legalsó, szürke agyagból döngölt réteg azonos szinten van a templomhajó alsó padlószintjével. Ezt egy sor kőből álló töltés követi, amelynek közeit sárga agyaggal töltötték ki, majd felületére szürke agyagréteget döngöltek. Ugyanezt a technikát alkalmazták a legfelső padlószint kialakításakor is.

A trapéz alakú, 2,60 × 1,80 × 2,50 × 2,20 méter belső méretű *sekrestye (11. tábla/7)* egybeépült a templommal. 0,90 méter vastag, ma 0,85–1,05 méter magasságban álló falait részben megmunkált, a sarkoknál derékszögben faragott kövekből emelték. A szentély felé eső déli fala teljes egészében lepusztult, úgy, hogy nem állapítható meg, hol lehetett az ajtaja. Feltételezhető, hogy az omladékban talált ajtókeret egykor a sekrestye ajtaja lehetett. A sekrestyébe a szentélyből egy szürke andezitből, gótikus stílusban faragott ajtón keresztül lehetett bejutni. Az ajtó a templom pusztulása során megsemmisült. Egyik kettőbe törött szárkövének darabjait az 1. kutatóárokban egymástól mintegy 8 méterre találtuk meg. Négy másik szárkövet, valamint a szemöldökkövet a 18. század folyamán kibányászták, és a kápolnánál hasznosították újra.[52]

A 2,25 × 1,30 × 2,40 × 1,25 méter belső méretű, jó minőségű, nagyon sok meszet és diatomitőrle-

[51] Vö. A 8. kutatási felület leírásával.

[52] BORDI Zs. L. 2007, 46.

ményt tartalmazó habarccsal kötött lapos kövekből épült, trapéz alakú *csonttár (ossarium)* az északi fal és a sekrestye által képezett sarokban emelkedett *(11. tábla/8).* A helyiség egy utólagos építmény, erre utal az a tény, hogy nem kötődik a templom falazatához, valamint falának 0,60 méteres vastagsága eltér a templom falazatától. Bejárata a templom északi falába vágott ajtón keresztül nyílt.

A templom körül elhelyezkedő temetőből 12 sír került a felszínre. Ezek közül 8 az 1. kutatóárok, a szentély keleti falán kívüli meghosszabbításából, 3 sír a 3. kutatóárokból és egy 3–6 év körüli gyermek sírja a déli támpillér mellett ásott 3. szelvényből. Az elhunytakat 4 gyolcsba csavart temetkezés kivételével koporsóba temették. Fejük minden esetben a nyugati oldalon található, és egyik sír sem tartalmaz mellékletet.

A kutatások során sikerült megállapítani, hogy csak a templom belsejében, valamint annak déli és keleti oldalán történtek temetkezések. A nyugati és északi oldalon nem kerültek elő sírok. Megállapítható tehát, hogy a temető félkörívben ölelte körül a templomot.

A templom belsejében és körülötte talált leletanyag viszonylag szegényes. Legnagyobb mennyiségben kerámia található. A korban legrégebbi leleteket a 13–14. századra keltezhető, kézikorongon, hurkatechnikával készített, szürkére, szürkésbarnára vagy vörös-barnára égetett, kihajló peremű, bekarcolt vonalakkal díszített fazekak képviselik. Ugyanebbe a korba keltezhető az a szürkésbarnára égetett, kézikorongon felhúzott, vállán hullámvonallal és két sor bepecsételt rozettával díszített fazék töredéke is, amely a 3. kutatóárokban, a szentély belsejében, az alsó és középső padlószint között húzódó töltésből került elő.

A 14. század vége, 15. század eleje kerámiaművességének jellegzetes típusa annak a vörös, hasas, vízszintesen kihúzott peremű, nehéz fazekaskorongon készített edénynek a felső része, amely a hajó délkeleti sarkában nyitott 2. szelvényben, a felső padlószint alól került elő. Az edény peremének egy másik darabját a templomhajó déli falának habarcsába keverve találtuk meg.

A templom déli részén, a járószint alatti töltésrétegből számos tál alakú kályhacsempe töredéke került elő.

A 16–17. századi leletanyagot csak néhány vékony falú, vörösre égetett, nehéz fazekaskorongon készített, jellegtelen edénytöredék, valamint egy vörös, csillámmal soványított agyagból, nehéz fazekaskorongon készített, fedőhoronnyal ellátott, profilált peremű, vállán párhuzamos hornyolással díszített edény felső része képviseli.

A kerámián kívül számos ép vagy töredékes, négyszög keresztmetszetű, lapított fejű, vasból kovácsolt szeg került a felszínre a templom egész területéről.

A diadalív északi oldala mellett nyitott 8. felületben a kincskereső gödör betöltésében előkerült egy faragott ajtókeret-töredék, amely a 2002 során a templomon kívül, a szentély és a sekrestye csatlakozásánál talált másik ajtókeret-töredék illeszkedő darabja.

A plébániatemplom építési fázisai

A középkori Dobó falu temploma teljes egészében kőből épített, a gótikus stílus jellegzetességeit viselő, 15,20 méter hosszú épület volt. A régészeti kutatás során több építési periódusát sikerült kimutatni.

I. periódus *(12. tábla/1).* A templom működésének első szakaszában fából volt építve. Ennek a korszaknak viszonylag kevés maradványa maradt fenn, nyomai elsősorban az északi és nyugati fal agyaggal kötött, az alapozási árokba dobált kövekből készült alapjában mutathatók ki. Az ezekre emelt ma álló falak nincsenek kötésben az alappal, elcsúsztak, valamint kialakítási módjuk is különbözik. Az alap felső felülete síkként volt kialakítva, hogy megkönnyítse a gerendákból álló falak felépítését. A szentély alakjára és méretére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal, ugyanis a későbbiek során kitermelt, agyaggal kötött alapozás nem hagyott nyomokat az ugyancsak agyagból álló szűztalajban.

A fatemplom egy tűzvésznek esett áldozatul, amelynek átégett foltokként jelentkező nyomai jól megfigyelhetőek a templomhajó és a szentély alsó padlószintjén.

Az I. periódus csatlakozó rétegeiből semmilyen régészeti anyag nem került elő, kora a következő, régészetileg keltezett szakasz alapján a 13. századra tehető.

II. periódus *(12. tábla/2).* Az ebben a szakaszban emelt kőtemplom felmenő falai kibányászott és a Kormos medréből kiszedett kövekből épültek. A felhasznált habarcs kevés meszet és sok homokot tartalmaz, állaga morzsalékos, tartása viszonylag gyenge. A falak nem kötődnek az alapokhoz, aminek következtében a föld befelé nyomta őket. A nyugati oldal sarkait vörös andezitből faragott kváderkövekből alakították ki. A bejárat a nyugati oldalról nyílt, helyét és méreteit azonban ma már nem lehet megállapítani, ugyanis a fölé ásott kincskereső gödör teljes egészében kitermelte.

A templom belsejét növényi és geometrikus motívumokkal díszített vakolat borította. Ennek nyoma csak a III. periódus habarcsában található festett vakolatdarabok formájában maradt fenn. A templomhajó északi falára egy, a Szent László-ciklusból vagy

a templom védőszentjének életéből vett jeleneteket ábrázoló freskót festettek, amelynek maradványai a padlózat felületéről kerültek elő. A freskó korai létére utal az a tény, hogy a későbbi átépítés során a templomhajó északi falát nem bontották vissza.

A II. periódus szentélyének és sekrestyéjének alig maradtak fenn nyomai, de feltételezhető, hogy a hajó tengelyének meghosszabbításában álló szentély gótikus, sokszögzáródású lehetett, ugyanis az ehhez a periódushoz köthető, vörös andezitből készült töredékes kőfaragványok a gótikus stílus jellegzetességeit viselik.

A templom II. periódusának építését az alsó járószint fölötti betöltésben talált, 13–14. századi jellegzetességeket mutató kerámialeletek a 14. század első felére keltezik.

III. periódus *(12. tábla/3).* Az alapokkal kötésben nem álló falak, amelyek elmozdultak és megrepedtek a föld nyomására, arra kényszerítették a dobóiakat, hogy mintegy évszázad után részben újraépítsék a templomot.

A déli oldal egy része és a keleti oldal teljes egészében visszabontódott, az alapokat pedig kibányászták. Az új alap köveit most már habarccsal kötötték össze, a felmenő falakat pedig egybeépítették az alapokkal. Az újonnan emelt falazatba gondosan válogatott, gyakran megmunkált kövek kerültek. Nagyobb gondot fordítottak a falfelületek simaságára, valamint a sarkok kialakítására, ahol faragott köveket használtak. A jó minőségű, sok meszet (és talán a korábbi szakasz összetört habarcsát is) tartalmazó habarcsba festett vakolatdarabok és kerámiatöredékek keveredtek. Ugyancsak ekkor nyitották meg a déli bejáratot is, amelynek küszöbköve szervesen egybeépült az alapokkal.

Az újraépítés során megváltoztatták a szentély tájolását, amelynek tengelye most 7°-kal hajlik el észak felé. A szentély sarkaihoz a fallal egybeszőtt támpillérek épültek, hogy ellensúlyozzák a boltozott mennyezet nyomását. Különös módon a 3,30 méter nyílású diadalív központja nem a hajó tengelyében, hanem attól 0,15 méterre északra található. A sekrestyét, amelynek nyugati és keleti fala a támpillér szerepét is betölti, egybeépítették a szentéllyel. A II. periódus ajtó- és ablakkereteit, valamint a mennyezet boltíveinek bordáit szürke andezitből faragták ki.

Az átépítésre a habarcsban és a kötődő járószinten talált kerámialeletek alapján a 14. század végén vagy a 15. század elején került sor.

III.a. alperiódus. Ezt az építési szakaszt egy kisméretű, régészetileg nem dokumentálható átalakítás jellemzi, amely csak a szentélyt érintette, és semmit sem változtatott a templom külalakjában. A talaj csúszása során keletkezett repedések miatt meggyengültek a falak, és a szentély boltozott mennyezetét eltávolították. Ennek érdekében visszabontották a falakat, amelyek visszaépítése során a mennyezetből eltávolított boltívbordákat is beépítettek. Az átépítés után a szentélyt újravakolták, de a vakolatra már nem került festés. A nyomok kiválóan megfigyelhetőek a diadalív északi válla és a mellé épített pillér között, ahol a III. periódus festett vakolatát egy attól különböző állagú, festetlen vakolatréteg takarja.

IV. periódus (*12. tábla/4*). Ezen építési szakasz során zajlott le a templom utolsó átalakítása, és amelyre ugyancsak a talaj mozgása miatt került sor, amelynek következtében a diadalív északi válla és a szentély egy része megroskadt. Az átalakítás során 1 méter magasságig visszabontották a diadalívet, a szentély és a sekrestye falát. A diadalív északi oldalára egy pillért építettek, amelynek révén nyílása 2,45 méter lett, közepe pedig 0,40 méterrel tolódott el dél felé.

Ugyanekkor emelték a csonttárat, amelynek építéséhez a pilléréhez hasonló, nagyon jó minőségű, sok meszet és diatomitőrleményt tartalmazó habarcsot használtak. A bejárást a csonttárba egy, a templomhajó keleti végében az északi falba vágott ajtó biztosította. Egyidejűleg a templom körül megemelték a felszínt és a templom belsejét.

Az átalakítás egy, az északnyugati sarok mellett talált kerámiatöredék révén a 16. századra tehető.

A templom pusztulása

A 17. század elejére a templom újra romladozott állapotban lehetett, a szentély és a sekrestye falain nagyméretű repedések keletkeztek. A repedésekért részben a talaj csúszása, részben a 16. század végének, valamint a 17. század elejének földrengései is felelősek. Úgy látszik, hogy ekkorra a dobóiaknak már nem volt elég anyagi fedezete (valamint lehet, hogy más körülmények is közrejátszottak), hogy újraépítsék a templomot. A 15 éves háború utáni zűrzavaros idők nem kedveztek a gazdasági fejlődésnek, a harcok és portyák során elpusztult templomok újjáépítésére csak Bocskai István, majd utóbb Bethlen Gábor fejedelemségének konszolidálódott időszakában kerülhetett sor.

A templom pusztulását a falakon és a padlószinten is jól megfigyelhető tűzvész okozta, amelynek során a faszerkezet és az összeomló tetőzet leégett. Bod Péter kézirata szerint a falu pusztulása az 1600-as év körül következett be, amikor a falubeli férfiak elestek a miriszlói csatában (1600. augusztus 18.), minek következtében a támadásoknak kitett nők és gyerekek a környező falvakba költöztek.[53] Az adat hitelének ellentmond az a tény, hogy ismerünk olyan

[53] SZABÓ Gy. 2002, 12.

dobói lakosokat, akik 1602-ben,[54] valamint 1604-ben[55] szerepelnek a kor katonai jegyzékeiben.

Orbán Balázs a helyi hagyományokra hivatkozva két változatot is közölt a templom és a falu pusztulásával kapcsolatban. Az egyik szerint Dobót a Barcsai Ákost fejedelmi székbe helyező tatárok rabolták ki és égették fel,[56] míg a másik szerint a falu *„Forgács járása"* idején pusztult el.[57]

Az első változat már a források első áttekintése során elvethető, ugyanis Barcsai Ákos 1658 és 1660 között uralkodott, míg a falu már 1621-ben elhagyatottként szerepel.[58]

Sokkal inkább elfogadható lenne a második változat, hiszen Forgács Zsigmond felső-magyarországi főkapitány csapatai 1611 szeptemberében a Barcaságban tartózkodtak, és Radu Şerban havasalföldi vajdával (uralkodott 1602–1610, 1611. június–szeptember között), valamint a lázadó Weiss Mihály (1569–1612) brassói bíróval szövetkezve megpróbálták eltávolítani Erdélyből Báthori Gábor fejedelmet.[59] Az időszak visszaemlékezései és krónikái keveset szólnak ezekről az eseményekről, de abban mindannyian egyetértenek, hogy a hadjárat során a zsoldosok fosztogatásai hatalmas méreteket öltöttek. 1611 a falu felhagyása szempontjából egyelőre elfogadható munkahipotézisként, de ennek hitelességét majd csak a falu területén elvégzett régészeti kutatások tudják alátámasztani vagy megcáfolni.

A templom pusztulásának másik számba vehető lehetősége egy földrengés és az azt követő tűzvész lehetne. A Kárpát-medence földrengéseit számba vevő tanulmányból megállapítható, hogy 1591 és 1610 között 32 földrengés rázta meg a vidéket, ezek közül számos olyan, amely meghaladta a Richter-skála szerinti 5,2 fokot.[60] A jelen esetben kiemelkedő fontossággal bír az a Vráncsa epicentrumú rengéssorozat, amely 1605. december 24-én délután 3, 4 és 6 órakor következett be.[61] Ismerve egy földrengés által kiváltott pánikot, elképzelhetjük, hogy milyen hatással lehetett a dobóiakra, akik aznap este a beálló szürkületben összegyűltek a Szentestét ünnepelni a gyertyákkal és fáklyákkal megvilágított, repedezett falú templomukban, és akkor megrázkódott lábuk alatt a föld. Már az első rengéshullám 6,4 foka is elégséges lehetett ahhoz, hogy az épület összeomoljon. A leomló faszerkezetbe belekaphatott a világítóeszközök lángja és felgyújthatta azt. Emellett a soron következő utórengések növelhették a pánikhangulatot, meggátolva az oltást és a mentést.

A templom pusztulásából, mivel nem tudjuk, hogy a földrengés milyen hatással volt a házakra, nem vezethető le a település elhagyása, de befolyásolhatta azt. Amennyiben a település házai károsodtak, tekintettel arra is, hogy az esemény télen történt, a falubelieknek nem lehetett más választásuk, mint az, hogy életben maradásuk érdekében behúzódjanak a szomszédos településekre (ahol birtokaik, esetleg rokonaik voltak), és ahonnan soha többé nem költöztek vissza.

A kápolna régészeti kutatása

A dobói kápolna *(13. tábla/2–4)* első régészeti kutatására 2005. nyarán került sor, amikor megtisztítottuk a terepet, hogy előkészítsük a régészeti feltárásokat. A tulajdonképpeni feltárást a 2006–2007. években végeztük el, amikor eltávolítottuk a járószinteket borító, 0,70–0,80 méter vastag omladékréteget, feltártuk a járószinteket és alapokat, valamint előkészítettük a romot a konzerválási munkálatokra. *(13. tábla/5)*

A kápolna rétegei nagyon egyszerűen alakultak. A 0,10 cm vastag növényi humuszréteget egy leomlott kövekből és lefolyt habarcsból álló omladékréteg követte. Az omladékréteg alatt a hajóban már a domboldal természetes talajrétege következett, amelynek felületébe bemélyedtek az egykori deszkapadló párnafáinak egymástól 0,85 méterre található lenyomatai. A kápolna keleti részén, a szentélyrészben az omladékot egy vékony, tömött agyagból álló padlószint követte. Ez alatt egy lazább agyagréteg következett, majd a használattól összetömödött felszínű szűztalaj. A szentély közepébe leásó kincskeresők áttörték az omladékréteget, és 0,40 méter mélyen beleástak a szűztalajba is. Gödrüket távozásuk után visszatemette az oldalakról lefolyó, agyaggal kevert omladék.

A kutatás során négy jól elkülönülő fő és egy másodlagos építési periódust lehetett megfigyelni.

1. periódus *(14. tábla/1).* Kisméretű, 7,5 méter hosszú, 4,6 méter széles, 0,50 m falvastagságú, keleti oldalán a nyolcszög három oldalával záródó épület volt. A keleti oldal mindhárom zárófala enyhén ívelt.

Ma már csak az alapjai léteznek, amelyek a föld felszínén egy sor különálló kőként jelentkeznek, a szentélyrész délkeleti oldalán és keleti oldalának déli felén *(13. tábla/6).* Ugyanehhez a periódushoz tartozik a ma föld alatt található, a templomváll déli meghosszabbításában futó falcsonk, amely egykor a kápolna nyugati fala volt *(13. tábla/7).* A kibontott

[54] SzOkl Ús, VI, 104.
[55] Uo., 155, 168.
[56] ORBÁN B. 1868, 224.
[57] Uo., 226, 10 jegyzet.
[58] Vö. DO, 95–97.
[59] Az eseményekről lásd ErdTört, II, 633–634.
[60] ZSÍROS T. 2000, 87–92.
[61] Uo., 91.

alapfalak megmunkálatlan, helyben és a szomszédos Gát-patak medréből kitermelt kövekből, morzsalékos, kevés meszet és sok homokot tartalmazó habarcs felhasználásával készültek. Az alapok építési technikája nagymértékben megegyezik a plébániatemplom 2. periódusának falazásával. Az alapokhoz kapcsolódó járószinten talált 13–14. századi, kézikorongon, nagy szemű homokkal soványított agyagból készített, szürkésbarnára égetett edényfenék, valamint a plébániatemplom 14. századi átépítési periódusával egyező építési technikája alapján építése a 14. századra tehető. A kápolna padlóját ledöngölt helyi sárga agyagból alakították ki. Bejárata a középkor során lebontott nyugati oldal központi részén lehetett.

Ez a korai épület tekinthető az Orbán Balázs által közölt jegyzékben említett, szavát visszanyerő pásztorgyermek szülei által emelt fogadalmi kápolnának.

A 2. periódus *(14. tábla/2)* építése során a korábban álló kápolnát lebontották, és alapjai felhasználásával újjáépítették. Az újonnan emelt épület méretei azonosak a régi kápolna méreteivel, azzal a különbséggel, hogy a falak a nyugati és a keleti oldalon nem a korábbi alapok vonalán, hanem azoktól 0,20 méterre nyugatabbra eltolódva emelkedtek. Az alapok és a felmenő falak találkozásánál ma is nagyon jól megfigyelhető a két falazat közötti – ma már a föld alatt található – különbség *(15. tábla/1).*

A gondosabban, hézagok nélkül, válogatott és részben megmunkált kövekből rakott falak ma már csak 0,70–0,85 m magaságban állnak *(15. tábla/2).* A kövek kötésére jó minőségű, sok meszet és finomra szitált homokot tartalmazó habarcsot használtak, pont úgy, mint a plébániatemplom ötödik, utolsó átépítési periódusának esetében.

Az átépítés során az épület padlószintjét a bontásból származó habarcstörmelékkel kevert föld felhasználásával mintegy 0,15 méterrel megemelték. A töltés tetejére agyagot döngöltek. A bejárat e kápolna esetében is a nyugati oldalon volt. Lehetséges, hogy e kápolna bejáratának ajtókerete lehetett az a szürke andezitből faragott profilált kő, amelyet egy későbbi építési fázis során a nyugati falon kívül építettek be egy kisméretű fülkébe.

Építésére vonatkozóan nem rendelkezünk semmilyen régészeti adattal. E téren azonban támpontot nyújthat az Orbán Balázs által idézett felirat, amely Dobai Andrást[62] teszi építőjének, 1594-ben. Kérdéses, hogy miként vállalkozhatott egy magánszemély egy ekkora volumenű munkára. Feltehető, hogy ő csak kezdeményezője és fő kivitelezője volt a munkálatnak, amelyben mások is részt vettek, és amelyre a falunak a Daniel család által unitárius hitre való áttérítése következtében kerülhetett sor. Az Orbán Balázs közölte évszám is sokatmondó, ugyanis Báthori Zsigmond nagykorúvá válása után enyhülés következett be a fejedelemség valláspolitikájában, a jezsuita gyóntatója befolyása alatt álló fejedelem szemet hunyt a korábban mellőzött katolikusok ténykedése fölött. A nyugati homlokzaton álló egykori felirat nem lehetett eredeti, az építés korából származó. Az adat fennmaradása kapcsán elképzelhető, hogy a nyugati toldás építése idején még emlékeztek az egykori építtető nevére, és így állítottak emléket neki.

A 3. periódust nagyméretű átalakítások jellemzik *(14. tábla/3).* Ezek során lebontották a régi kápolna nyugati falát, és hozzáépítették a 8,2 méter hosszú, 6,5 méter széles hajórészt *(15. tábla/3),* amelyet síkmennyezetűnek képeztek ki *(15. tábla/4).* A toldás nyomai nagyon jól megfigyelhetőek a templomvállnál a kápolna mindkét oldalán *(15. tábla/5).*

A 0,75 méteres vastag falakat jó minőségű, sok meszet és diatomitőrleményt tartalmazó habarcsból, válogatott, helyenként faragásnyomokat viselő kövek felhasználásával építették. Az oldalain 4 méter, a nyugati homlokzaton 8 méter magas falakat hat, a sarkokon és a hosszú oldalak közepén található támpillér támasztja meg. A 0,70 méter széles, fallal egybeszőtt támpillérek párkányos kialakításúak, alsó részeik szélessége 0,90 méter. Nagy gondot fordítottak a két nyugati támpillér kialakítására. Ezek alsó része nagyméretű profilált kövekből készült *(15. tábla/6).*

A templomhajó padlózata egymástól 0,85 méter távolságra található talpgerendákon nyugvó deszkapadlóból készült[63] *(16. tábla/1),* míg a szentélyt továbbra is a döngölt agyagpadló borította.

A kápolnát egyúttal újrafedték. E célra közepes méretű, 16 cm széles, hegyes végű, kúpos akasztójú tetőcserepeket használtak. A cserepek hosszát nem lehetett megállapítani, ugyanis a feltárás során csak a bontáskor és elhordáskor eltörött és hátrahagyott cserepek töredékei kerültek a felszínre, és közülük egyet sem lehetett összeilleszteni.

A templomhajó két bejárattal rendelkezett. Az egyik a nyugati oldalról, míg a másik a déli oldal keleti harmadából nyílt. Az ajtó elhelyezkedése miatt az ezen az oldalon álló támpillér a templomhajó közepétől nyugatabbra épült, és nem a fal közepén, mint északi társa. A déli fal omlásának alakjából, valamint Orbán Balázs felvételéből arra lehet következtetni, hogy a déli oldalon a támpillér és a nyugati sarok között egy közepes méretű ablak világította meg a templomhajó belsejét.

[62] Dobói lófő volt az 1565 és 1600 között oklevelekben szereplő Dobai György fia, 1602-ben tűnik fel először a forrásokban (SzOkl Ús, IV, 104) mint dobói lakos, 1614-ben már Erdőfülében lakóként (SzOkl Ús, V, 293) említik.

[63] Az omladékréteg bontása során a járószinten 126 darab padlóból származó kovácsoltvas szeg került a felszínre.

A szentély keleti oldalán egy kisméretű, trapéz alakú, 1,10 méter mély fülkét alakítottak ki. A falazat alapjának kiépítésére a plébániatemplom sekrestyéjének kibányászott ajtókeretét használták fel *(16. tábla/2–3),* melynek darabjait a templomhajó falazatában alkalmazott habarccsal kötötték össze.

A fülke járószintjén egy 1697-es kibocsátású, erősen kopott, kifúrt osztrák ezüstérme került elő *(16. tábla/4).*

E szokatlan megoldás feltehetőleg a sekrestyét helyettesíthette. Kialakításának talán az lehetett az oka, hogy az építtetők nem tudtak (vagy nem akartak) áldozni egy sekrestye megépítésének költségeire is.

A 3. periódus építésére Orbán Balázs az egykor a nyugati homlokzat ajtaja fölött található feliratot idézi, mely szerint 1733-ban Haller János és neje, Daniel Zsófia felújították a templomot. A fülke járószintjén előkerült pénzdarab, noha kibocsátási dátuma három és fél évtizeddel korábbi, épp erőteljes kopottsága révén nemhogy cáfolná, de inkább alátámasztja ezt a datálást. Daniel Zsófia (1727-től gróf Haller János felesége) 1731-ben lett a dobói pusztabirtok tulajdonosa, amikor apja, vargyasi Daniel Péter elosztotta lányai között a birtokot.

A Habsburgok politikáját kiszolgáló katolikus Haller 1730 körül Csíkszék főkirálybírája volt és itt a ferencesek fő támogatója, saját örökölt és utólag szerzett birtokain pedig a rekatolizáció egyik vezető egyénisége. Így kapóra jöhetett számára egy merőben protestáns vidéken indítható katolikus offenzíva érdekében felesége birtoka, ahol a már korábban létező, elhagyott kápolnát fel lehetett újítani, valamint szerzetesek odatelepítésével meg lehetett kezdeni az újratérítést. A kápolna védőszentje (Keresztelő Szent János) is Haller keresztnevéhez köthető.

A 3.a. alperiódust *(14. tábla/3)* egy a 3. és a 4. építési fázis között lezajlott kisméretű, a kápolna szerkezetét alapjaiban nem érintő átalakítás jellemzi, amelynek során egy, feltehetőleg a 2. periódusból származó ajtókeret felhasználásával a bejárat északi oldalára egy kisméretű, L alakú fülkét építettek *(16. tábla/5–6).* A 0,70 méter hosszú és 0,40 méter széles fülke keleti oldala kisméretű, morzsalékos, sok meszet tartalmazó habarccsal kötött kövekből épült, míg a ma megmaradt alsó része csak a felső felületén habarcsnyomos ajtókeretdarabból áll, ami arra utal, hogy egykor magasabb lehetett. A fülke szerepe nem egyértelmű, lehet, hogy a tornác utólag épített feljárata, de az is lehet, hogy egy szentképtartó fülke volt.

A 4. építési periódust *(14. tábla/5)* egy, a hajó nyugati oldalán, annak megnyújtásaként épített, 5,80 méter széles helyiség (előhajó vagy portikusz) képviseli. Hosszát, mivel a közvetlenül a kápolnától nyugatra húzódó út felújítása során falait elgyalulták *(16. tábla/7–8),* nem lehetett megállapítani, de annyi biztos, hogy legalább 4,30 méter lehetett. 0,50 méter vastag falai morzsalékos, sok homokot tartalmazó habarccsal kötött, közepes méretű kövekből egyenesen a talajszintre épültek. A még álló falakon felmenő falazat nyomait nem lehet megfigyelni, ezért feltételezhető, hogy csak egy faszerkezetű helyiség lehetett. Ezt a feltételezést alátámasztja a belsejében talált viszonylag kis mennyiségű omladék, valamint a keskeny, alapozás nélkül emelt falak is (vö. *15. tábla/6* a támpillér bal oldalán), amelyek egy masszívabb kőépítményt nem tudtak volna fenntartani. A helyiség padlóját a használat során összetömődött földfelszín alkotta.

Építésének idejére vonatkozólag nem rendelkezünk semmilyen régészeti adattal, annyi bizonyos, hogy nem lehet korábbi a 18. század második felénél. Megépítésére az egyre látogatottabbá váló Szent János-napi búcsúk miatt lett szükség, hiszen, amint Bod Péter leírásából tudjuk, az ő korában a búcsú idején megtartott vásárok felértek egy hétköznapi brassói vásáros nappal, ami egy elég jelentős forgalmat jelent.

A kápolna elhagyására a 18. század utolsó harmadában került sor. A Daniel család már 1731-ben tiltakozott a birtok elidegenítése, a foglalások és a törvénybe ütköző kocsmároltatás ellen. 1771-ben Daniel István elérte, hogy június 14-én a gyulafehérvári püspök is állást foglalt a területtel kapcsolatban. A püspök és a felperes megbízottai július 8-án kiszálltak a helyszínre, és megállapították, hogy a felterjesztésben közölt tények igazak, és távozásra szólították fel a szerzeteseket.[64]

Az elhagyott kápolna elpusztulásával azonban nagymértékben a Daniel család tagjait terheli a felelősség. Unitáriusok lévén, szálka volt a szemükben az, hogy birtokaik területén egy katolikus kegyhely működött legalább négy évtizeden keresztül, és, mint látható, mindent megtettek a szerzetesek eltávolítása érdekében, az pedig nehezen hihető, hogy hagyták volna továbbra is fennállni. Lehetséges, hogy pontosan ők voltak azok, akik elhordatták a kápolna tetőcserepeit, vagy egyszerűen csak szemet hunytak az épület elpusztítása felett.

Zárszó

A dobói plébániatemplom kutatása során kiderült, hogy az épület magán hordozza a középkori (elsősorban a gótikus stílus időszaka) templomépítészet összes jellegzetes stílusbeli és szerkezeti formáját. Sorozatos átalakításaira a közösség igényeinek

[64] Vö. DANIEL G. 1896, 320.

változása, valamint a talajmozgás és a földrengések által kiváltott rongálódások következtében került sor. A 17. század elején bekövetkezett pusztulását egy földrengés okozta.

Elgondolkoztató, hogy egy ilyen kicsiny eldugott falu, mint Dobó, képes volt vállalni egy kőtemplom építésének anyagi terhét, valamint a templom kifestésével járó áldozatokat. Komoly helyi jövedelemforrás meglétét sejteti az a tény is, hogy templomuk csinosítására vállalták a drága és távoli kőfaragó műhelyekben elkészített mérműves kövek (ajtó- és ablakkeretek, boltívbordák) beszerzését is.

A falu elhagyása a korabeli emberek számára nagyon nyomós okból következett be. Nem jellemző a középkori emberre, hogy ok nélkül hirtelen elhagyja lakóhelyét és máshova költözzön. E szempontból még csak fel sem vetődik egy dúlás esete, hiszen Erdély területét számtalanszor taposták idegen rabló hadak (törökök, tatárok, hajdúk, német zsoldosok), akik számos falut dúltak fel olyannyira, hogy néha a házhelyek sem maradtak meg, mégsem hagyták el őket lakóik. A falu elhagyásának – mint ahogy fennebb írtuk – vallási színezettel kiegészített természeti kataklizma állhat a hátterében, amelyhez utóbb hozzájárulhatott a zsoldosok fosztogatása is, minek következtében a lakosok elköltöztek. Ez utóbbi kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy 2008-ban, a falu területén, a patakparton végzett mentési ásatás során feltártuk egy – a szórványos nyomok alapján a 16–17. századra keltezhető – ház nyomait, amelyet tulajdonosai teljes egészében elköltöztettek.

A régészeti feltárás kimutatta, hogy a Csipán-pusztáján emelkedő rom – Orbán Balázs állításával ellentétben – Dobónak nem temploma, hanem csak többször átépített és megnagyobbított kápolnája volt. Egyúttal az is kiderült, hogy a ma romokban álló épület szentélye nem félköríves záródású, hanem sokszögalakú volt. A félköríves szentély szakirodalomban való szerepeltetése elsősorban a szentély központi részén található kincskereső gödör ívelt peremének félreértelmezéséből és a kutatás felszínességéből származik.

Ma mindkét rom konzervált és látogatható. Elérhetőek a 42-es községi út Erdőfülétől északra tartó folytatásán, ahol mintegy 5 kilométerre a falu végétől a jelzésnél balra kell térni, majd a Kormoson átvezető hídon átkelve, a legelőről már szembetűnnek a templom romjai.

Bordi Zsigmond Lóránd – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520055; bordilorand@yahoo.com

Levéltári források

Magyar Országos levéltár (MOL), Budapest
– F 15: *Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, Protocolla, libri regii et stylionaria*
Gyulafehérvéri Római Katolikus Érseki Levéltár, Sepsiszentgyörgyi Gyűjtőlevéltár (GyÉLSGyL)
– 118b/1614–1859, *Baróti Plébánia, Iktatott iratok*

Irodalom

DO = *Daniel Okmánytár,* I (közzét. Vajda Emil), Pest, 1894.
EOE, II–III = *Erdélyi Országgyűlési Emlékek,* II–III (szerk. Szilágyi Sándor), Budapest, 1877.
EO, II = *Erdélyi Okmánytár,* II (1301–1339) (közzét. Jakó Zsigmond), Budapest, 2004.
ErdTört = *Erdély Története,* I–III (főszerk. Köpeczi Béla), Budapest, 1987.
SzOkl = *Székely Oklevéltár*, I–VII, Kolozsvár (szerk. Szabó Károly, Szádeczky Lajos), Kolozsvár, 1872–98; *Székely Oklevéltár* [VIII] *1219-től 1776-ig* (*Magyar Történelmi Tár*, XXVIII; szerk. Barabás Samu), Budapest, 1934.
SzOkl Ús = *Székely Oklevéltár*, Új sorozat, I–VIII (közl. Demény Lajos, Pataki József, Tüdős S. Kinga); Kriterion Könyvkiadó, Bukarest; Európa Könyvkiadó, Budapest; Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár; Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1983–2004.

BENKŐ J.
1999 *Trassilvania specialis,* I–II (közzét. Szabó György), Bukarest–Kolozsvár.
BORDI Zs. L.
2003a Satul medieval Dobo, Filia, com. Brăduț, jud. Covasna, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002,* 127. oldal?
2003b A középkori Dobó falu plébániatemplomának régészeti feltárása. 2003. évi ásatási idény, *Erdővidéki Lapok,* IV/4, 5–10.
2004 Dobó, egy eltűnt erdővidéki falu, *A Dobó-Valál Egyesület Közlönye,* 1, Barót, 5–20.
2007 A dobói kápolna, *A Dobó-Valál Egyesület Közlönye,* 3, Barót, 39–48.
DANIEL G.
1896 *A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza,* Budapest.
DÁVID L.
1981 *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei,* Bukarest.

LÉSTYÁN F.
2000 *Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai,* I–II, Gyulafehérvár.
ORBÁN B.
1868 *A Székelyföld leírása régészeti, történelmi és népismei szempontból,* I, *Udvarhelyszék,* Pest.
SZABÓ Gy.
2002 Bod Péter ismeretlen feljegyzései Bardoczszékről, *Erdővidéki Lapok,* III, 4. (A *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 1984/2 számában megjelent tanulmány újraközlése).
SZATMÁRI L.
2005 Debreczeni László itinériuma 1928–1944, in: Uő: *Debreczeni László. Erdély vándorgrafikusa,* Kolozsvár.
ZSÍROS T.
2000 *A Kárpát-medence szeizmicitása és földrengésveszélyessége. Magyar földrengés katalógus (456–1995),* Budapest.

Monumentele ecleziastice ale satului medieval Dobó

(Rezumat)

Pe teritoriului satului Dobó dispărut la începutul secolului al XVII-lea, din Depresiunea Baraolt, aflat la 4 kilometri spre nord de localitatea Filia (jud. Covasna), se găsesc ruinele a două monumente ecleziastice pe care tradiția le consideră a fi biserica și capela satului medieval.

Cele două monumente au fost cercetate în cursul anilor 2002–2007, studiul de față prezentând principalele rezultate.

Biserica se găsea pe cea de-a doua terasă a pârâului, la cca. 150 metri sud-vest de vatra satului. Cercetările arheologice au stabilit existența a patru faze de construcție, începând din secolul al XIII-lea.

Biserica a fost distrusă cel mai probabil de către un cutremur cu magnitudinea de 6,4° pe scara Richter, care a avut loc în Ajunul Crăciunului anului 1605 și care a distrus clădirea și a dus la izbucnirea unui incendiu, care a mistuit structurile de lemn. Distrugerea bisericii a fost probabil unul dintre motivele principale care au dus la abandonarea satului în primul deceniu al secolului al XVII-lea.

Ruinele capelei numite de localnici Biserica Ciuntită *(Csonka-templom)* se găsesc la 0,6 km spre sud-vest de vatra satului, pe cumpăna apelor dintre râul Cormoș și pârâul Gát. Construcția s-a păstrat relativ bine, peretele nordic, fațada vestică și o parte din peretele sudic stând încă în picioare.

Cercetarea a evidențiat faptul că locașul de cult a evoluat de la o capelă poligonală de mici dimensiuni, construită în secolul al XIV-lea, la forma sa actuală (naos și absidă poligonală) ridicată în deceniul al patrulea al secolului al XVIII-lea. Capela a fost părăsită în cursul anului 1771, an după care a căzut în paragină, acoperișul și celelalte elemente de construcție fiind îndepărtate de către localnici, iar zidurile expuse intemperiilor căzând în ruină.

Ecclesiastic monuments of Dobó medieval village

(Abstract)

On the site of Dobó village vanquished at the beginning of the 17th century, in Erdővidék (the Baraolt Basin), 4 kilometres north from Erdőfüle (Filia, Covasna County) the ruins of two ecclesiastic monuments can be found, considered to be the church and chapel of the medieval village.

The two monuments have been inspected during 2002–2007, this study presents the main results of the archaeological excavations. The church was placed on the second terrace of the river, approximately 150 meters south-east from the village centre. Archaeological research has shown four phases of construction starting from the 13th century.

The church was brought down most possibly by a 6,4° Richter magnitude earthquake on Christmas eve of the year 1605, that destroyed the building and blasted a fire that consumed the wooden structures. The destruction of the church was one of the main reasons that lead to the deserting of the village in the first decade of the 17th century.

The Chapel ruins – named by the locals the Maimed Church *(Csonka-templom),* are found at 0,6 km southwest from the village centre, on the watershed between Kormos-river and Gát-stream. The construction has been preserved relatively well, the north wall, the west facade and a part of the south wall still standing.

Research has revealed that this sanctuary had evolved from a small polygonal chapel built in the 14th century to its present form (nave and polygonal apse) constructed in the fourth decade of the 18th century. The chapel was abandoned in 1771, after which it has decayed; the roof and other structural elements being taken by the locals and the naked walls exposed to the weather have ruined.

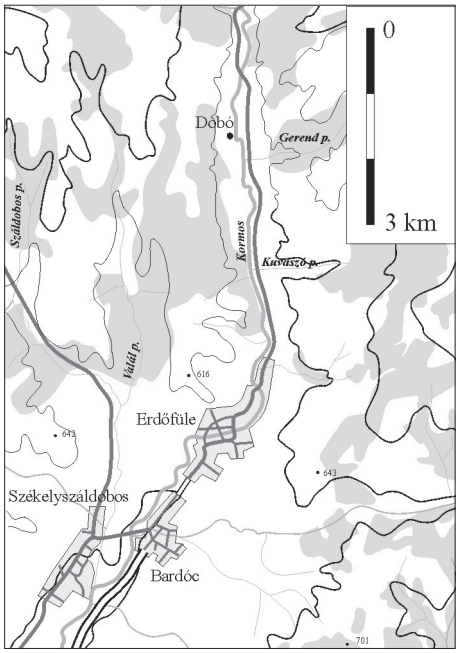

1

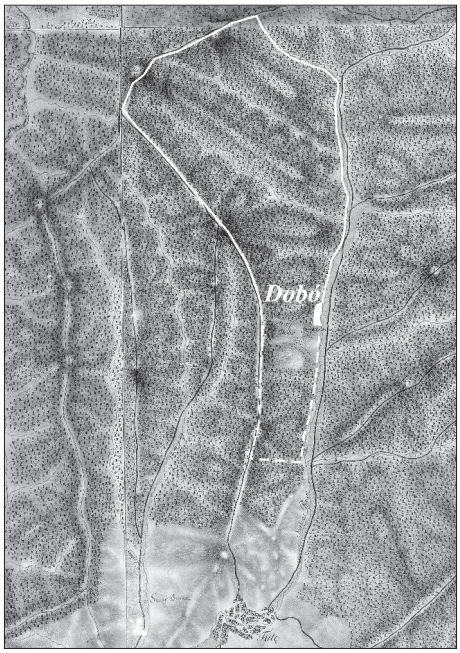

2

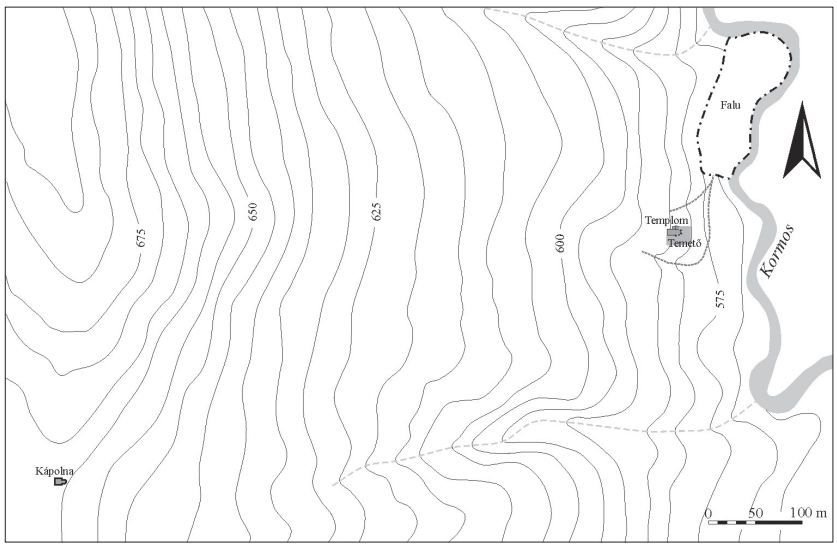

3

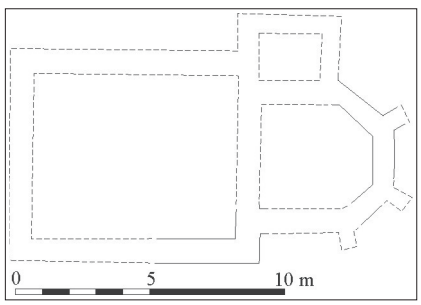

4

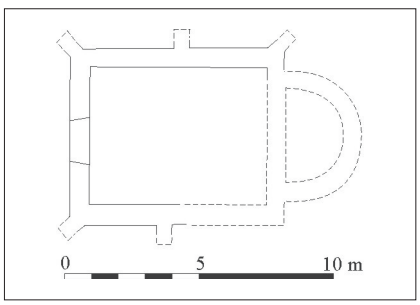

5

1. A Kormos völgye Erdőfüle környékén. **2.** Dobó területe a középkorban. **3.** A falu és környéke napjainkban.
4. A dobói plébániatemplom alaprajza (Debreczeni László felmérése, Dávid László nyomán).
5. A dobói kápolna alaprajza (Debreczeni László felmérése, Dávid László nyomán)

1. tábla

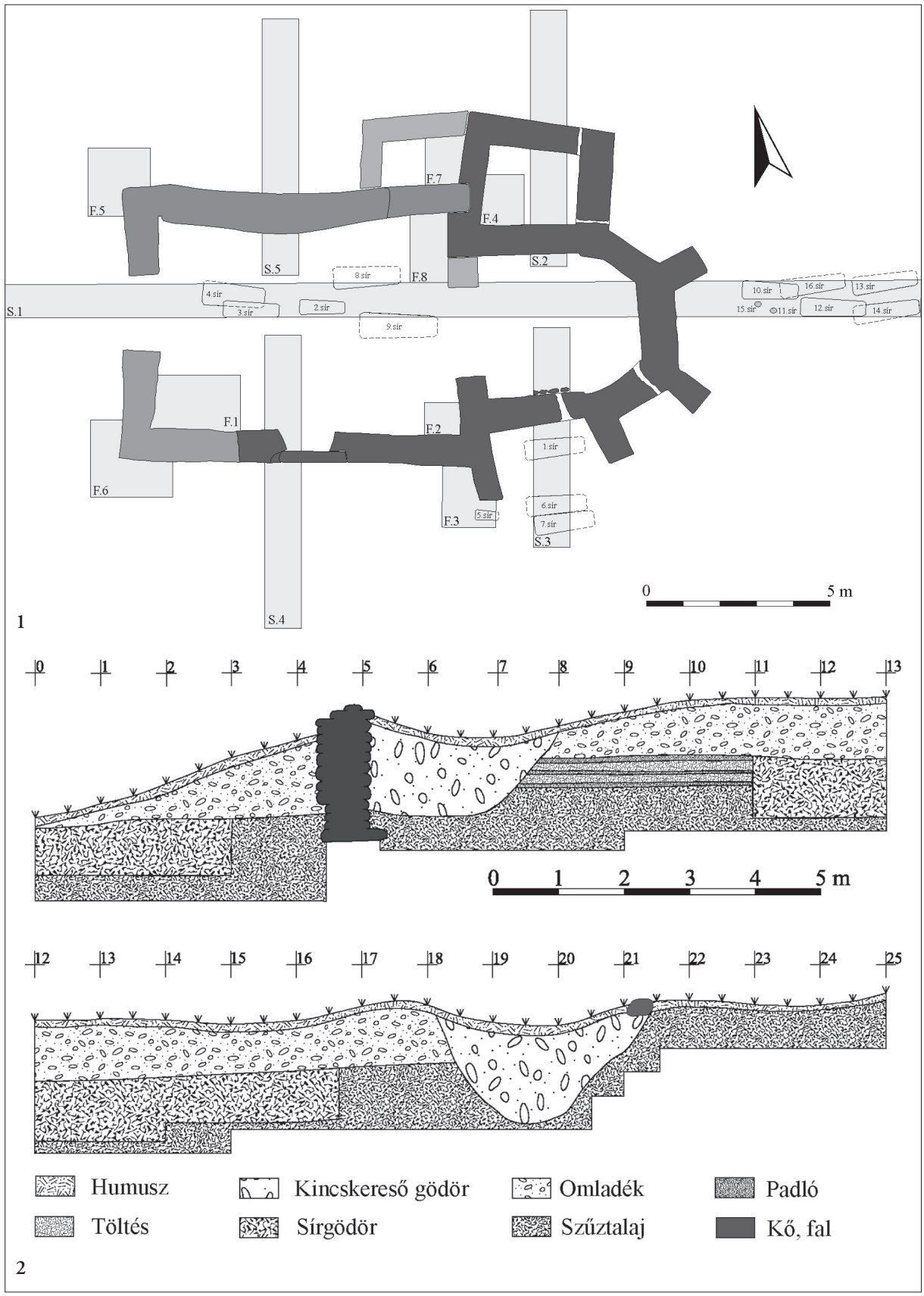

2. tábla **1.** A templomnál végzett régészeti kutatás alaprajza. **2.** Az 1. kutatóárok déli falának metszetrajza

1

2

3

4

5

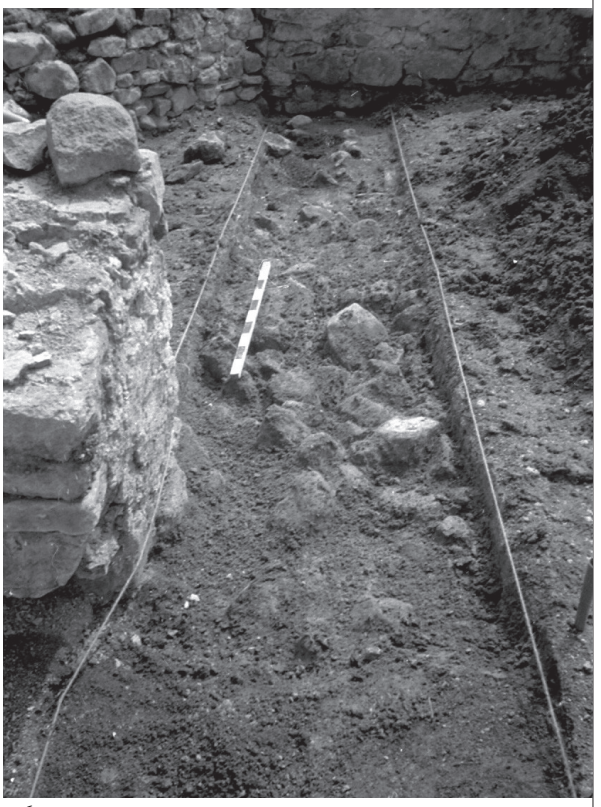

6

1. A plébániatemplom feltárása 2002 nyarán. **2.** Az 1. kutatóárok a feltárás közben. **3.** A keleti fal a szentély belsejében. **4.** A szentély keleti része a teljes feltárás után. **5.** A szentély keleti falának alapja. **6.** A szentély padlószintje alatti köves töltés

3. tábla

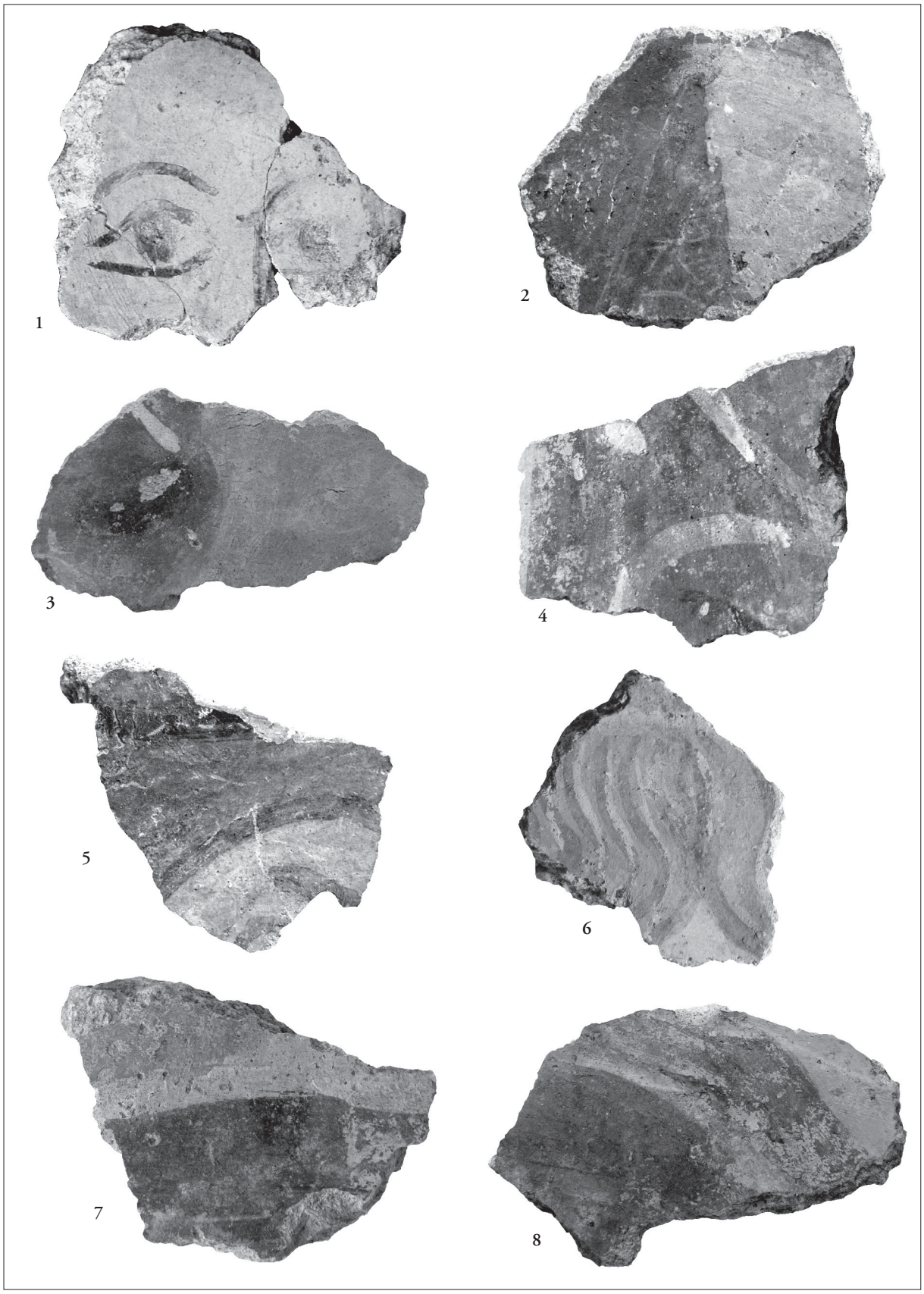

4. tábla Freskótöredékek a templom padlószintjéről

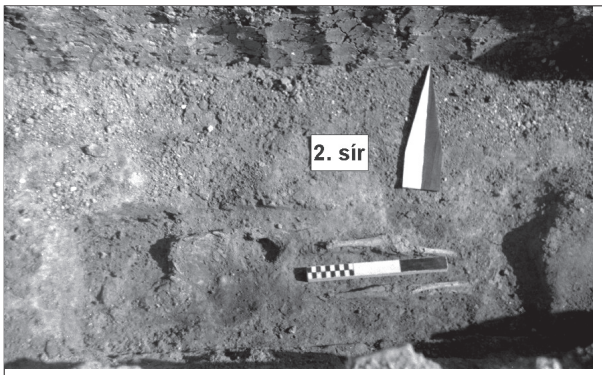

1

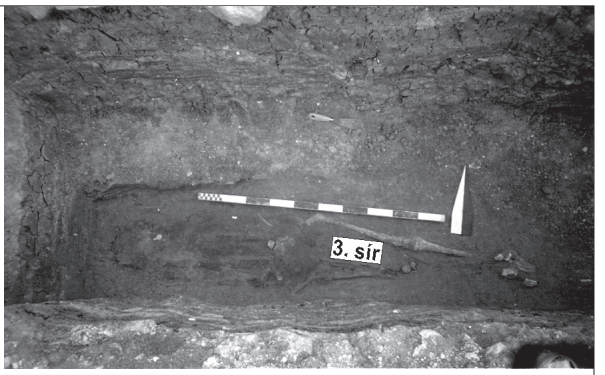

2

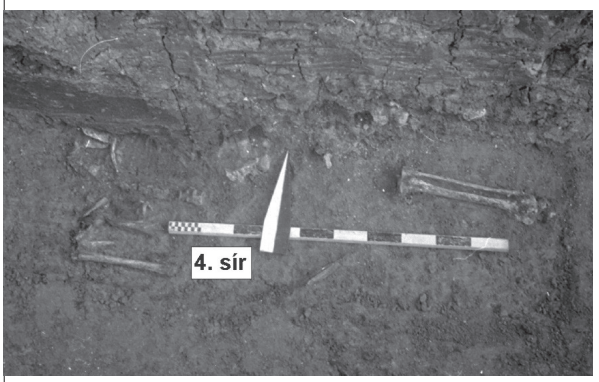

3

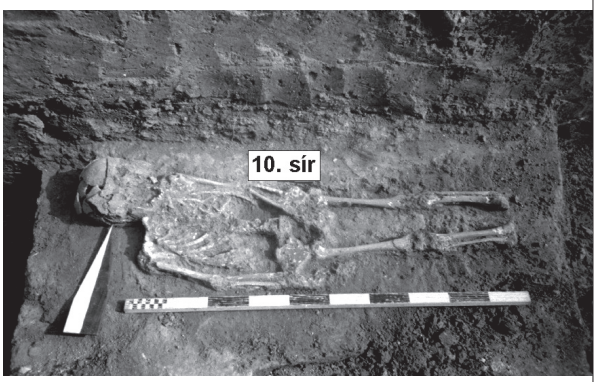

4

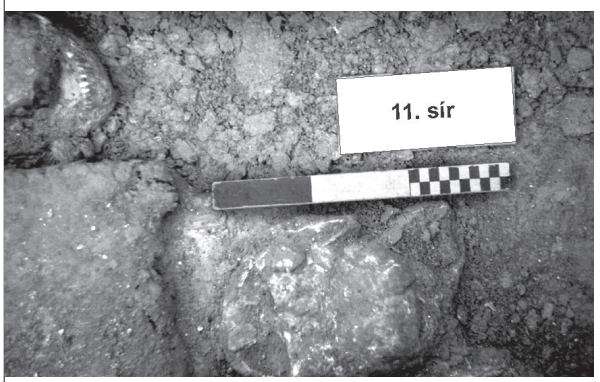

5

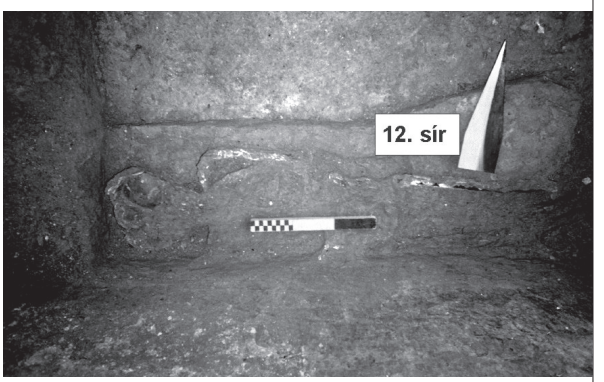

6

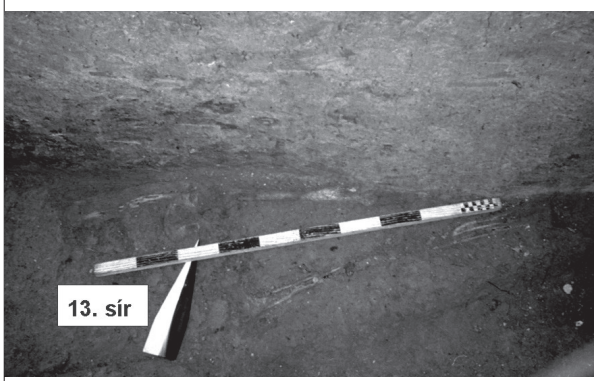

7

8

5. tábla

Sírok az 1. kutatóárokból:
1. A 2. sír. **2.** A 3. sír. **3.** A 4. sír. **4.** A 10. sír. **5.** A 11. sír. **6.** A 12. sír. **7.** A 13. sír. **8.** A 15. sír

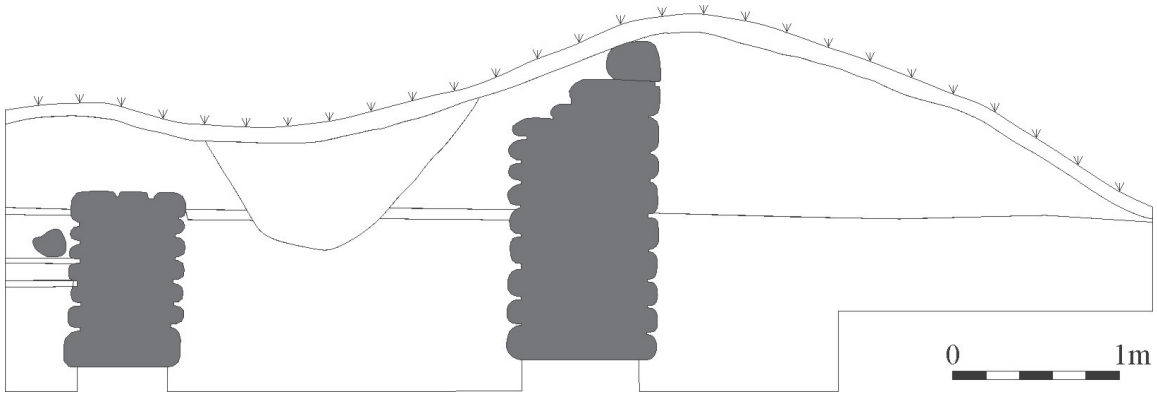

1

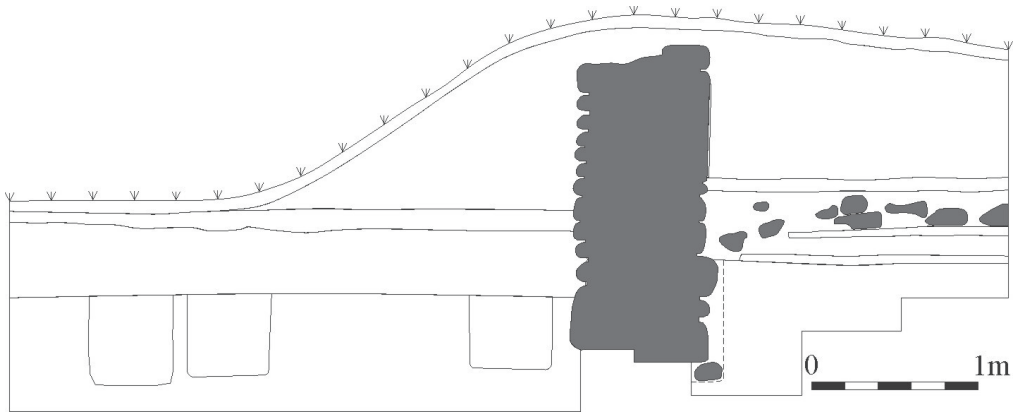

2

3

4

5

1. A 2. kutatóárok nyugati falának metszetrajza. **2.** A 3. kutatóárok nyugati falának metszetrajza. **3.** A 2. kutatóárok feltárás közben. **4.** A szentély déli falának alapja a 3. kutatóárok belső szakaszán, előtte az 1. periódus alapjából. **5.** Az 1. sír feltárás közben megmaradt kősor

6. tábla

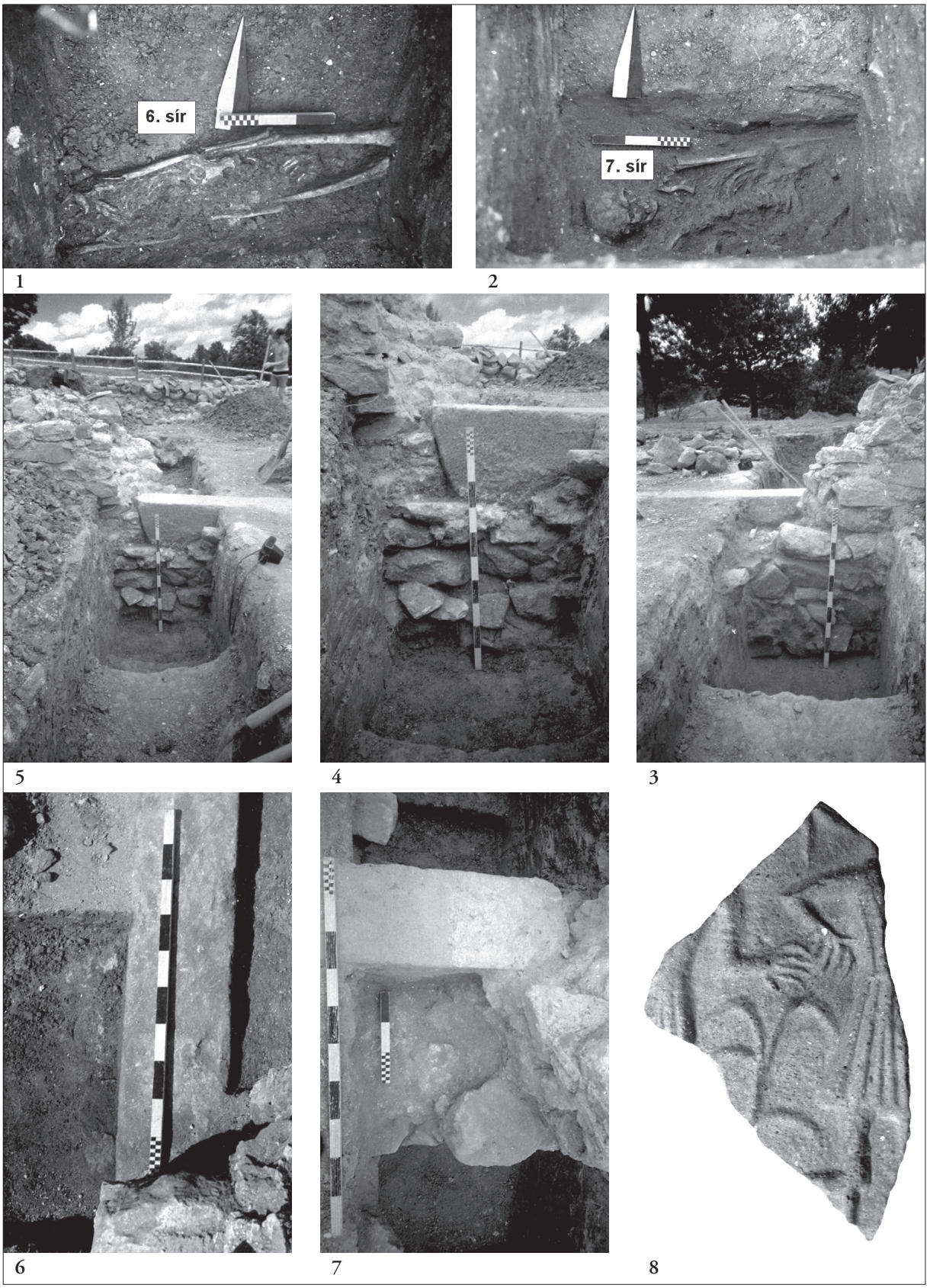

7. tábla

1. A 6. sír. **2.** A 7. sír. **3.** A 4. kutatóárok. **4.** A déli bejárat alapja kívülről. **5.** A déli bejárat alapja belülről. **6.** Az ajtó küszöbköve kibontás közben. **7.** A kibontott déli bejárat felülnézete. **8.** Kályhacsempe-töredék

1

2

3

4

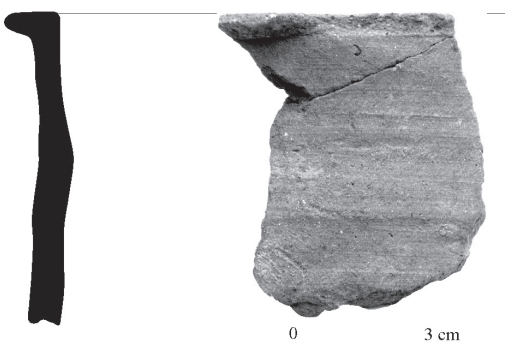

5

6

1. A templomhajó megrongálódott északi fala. **2.** A templomhajó északi fala és alapozása. **3.** A templomhajó déli falának alapja a 2. felületben. **4.** A déli templomváll alapja a 2. felületben. **5.** Kerámiatöredék a 2. felület felső rétegéből. **6.** A 2. felület felső rétegében talált edény habarcsba ágyazódott darabja

8. tábla

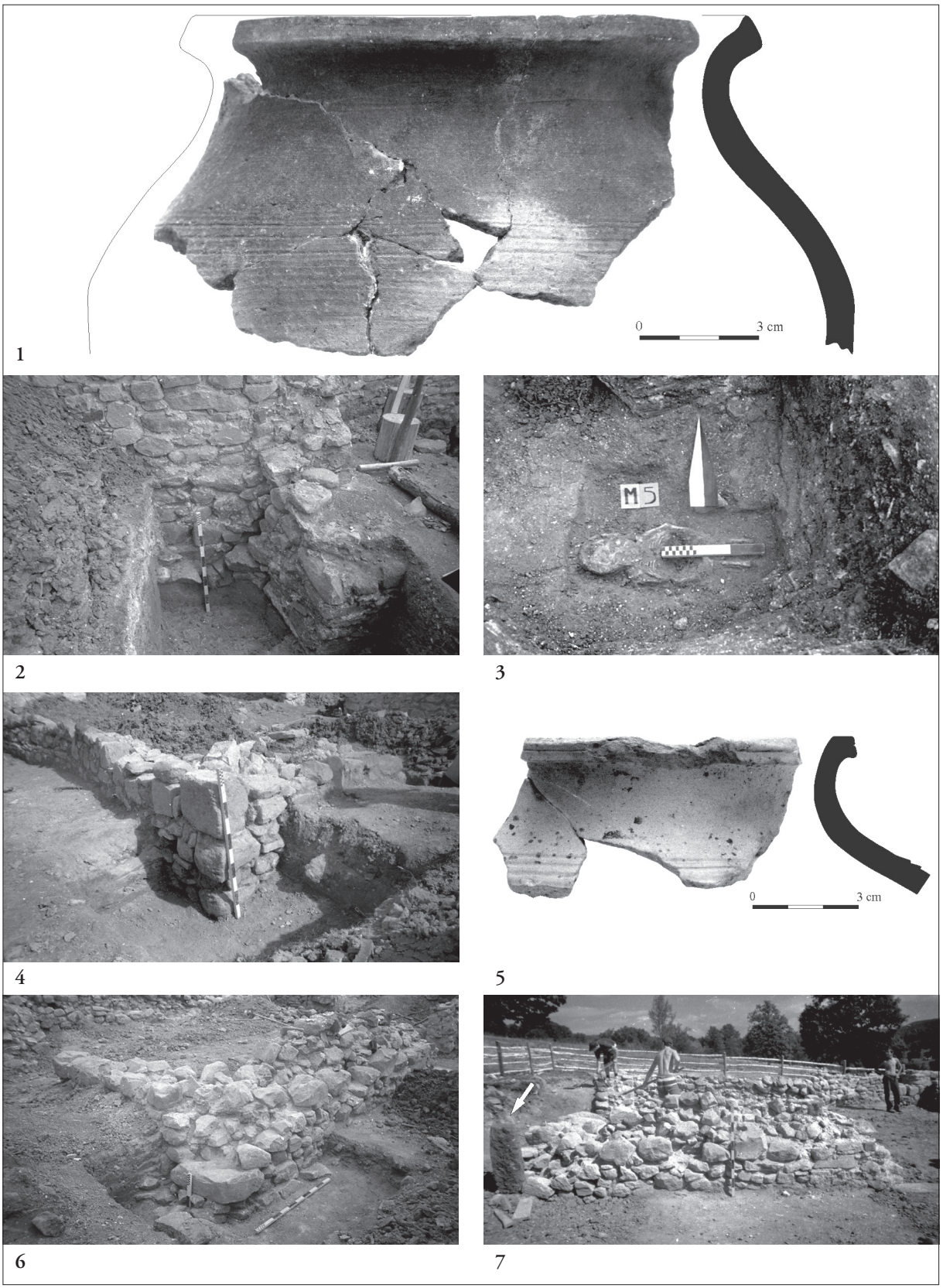

9. tábla **1.** Fazék töredéke a 2. felület alsó rétegéből. **2.** A 3. kutatási felület. **3.** Kisgyerek sírja a 3. felületben. **4.** A templom északnyugati sarka a 4. felületben. **5.** Kerámia a 4. felületből. **6.** A templom délnyugati sarka az 5. felületben. **7.** A templomhajó nyugati része, a délnyugati sarkon a visszaállított sarokkő (nyíllal jelölve)

1–2. Kerámialeletek az 5. felületből. **3.** A csonttár alapja a 7. felületben. **4.** A sekrestye alapja a 7. felületben. **5.** A templomhajó északi falának alapja a 7. felületben. **6.** A templomhajó északi falának alapja a 8. felületben. **7.** A sekrestye és a diadalívpillér a 8. felületben. **8.** Boltívborda-töredékek. **9.** Ablakkeret-töredék. **10.** Faragott vörös homokkő töredékei

10. tábla

1

2

3

4

5

6

7

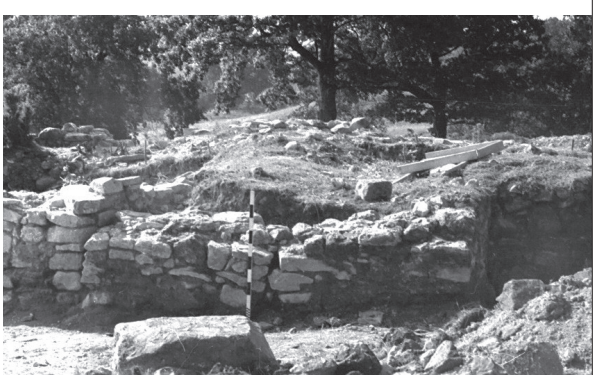

8

1. A templom romjai napjainkban (Papucs András felvétele, 2008). **2.** A templom romjai észak felől. **3.** A templomhajó déli fala. **4.** A templomhajó északi fala. **5.** A diadalív déli oldala. **6.** A templom szentélye és támpillérei. **7.** A sekrestye belseje. **8.** A csonttár feltárás közben

11. tábla

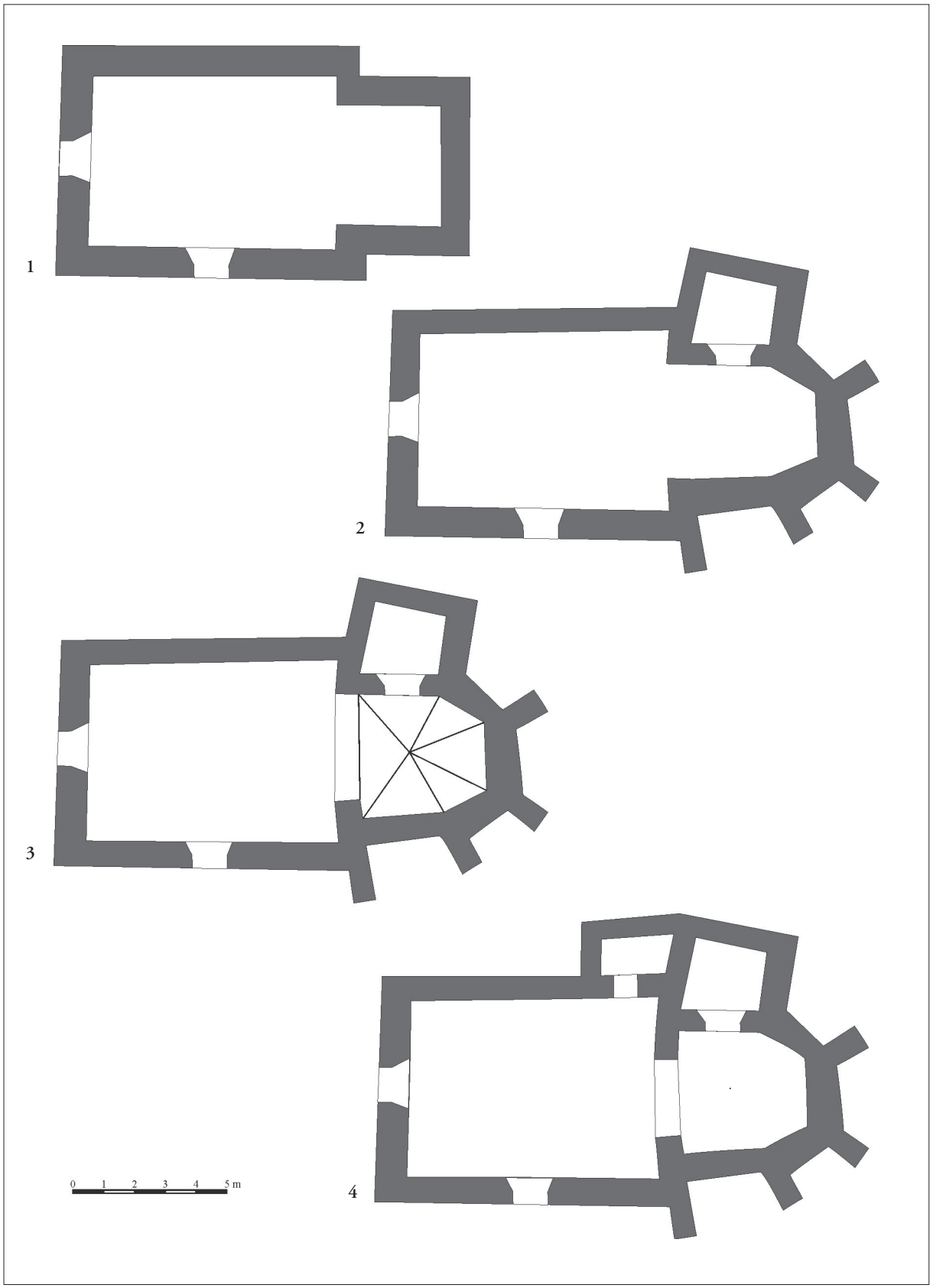

12. tábla A templom építési periódusai

1

2

3

4

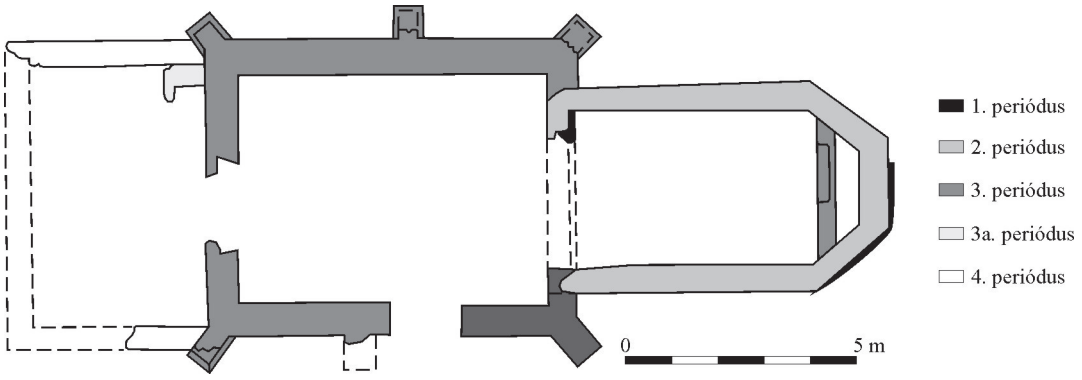

5

6

7

13. tábla **1.** A dobói kápolna a 19. században (Orbán Balázs nyomán). **2.** A kápolna nyugati fala 1983-ban (Kakas Zoltán felvétele). **3.** A dobói kápolna délnyugatról. **4.** A dobói kápolna északkeletről. **5.** A kápolna összesített alaprajza. **6.** Az I. periódus alapja az épület keleti oldalán. **7.** A korai kápolna nyugati falának maradványai

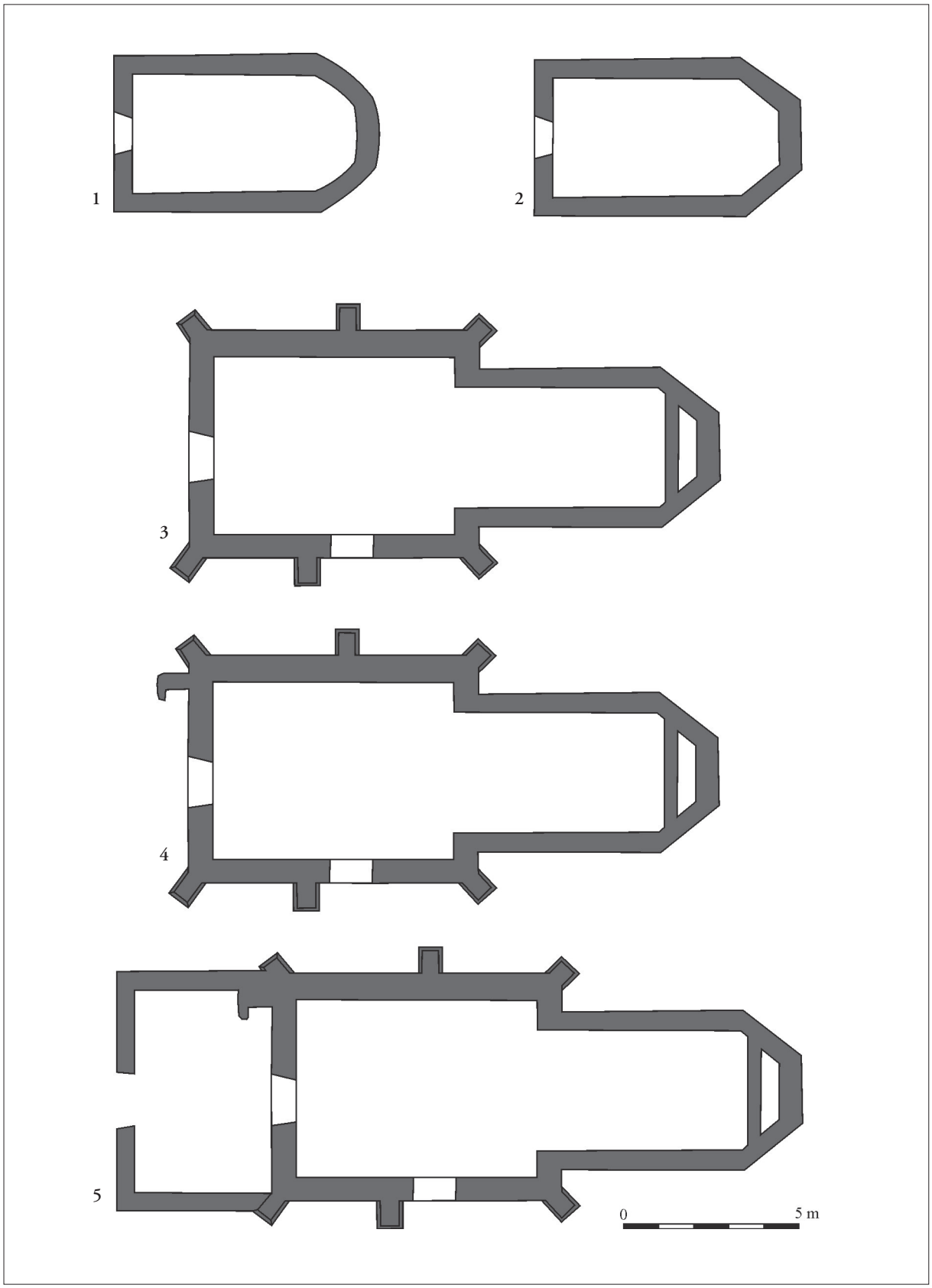

14. tábla A kápolna építési periódusai

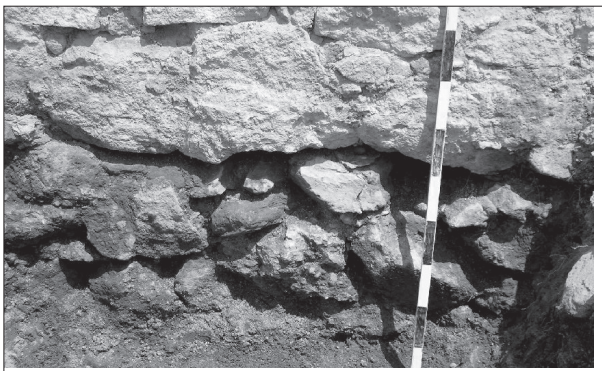

1

2

3

4

5

6

15. tábla **1.** Falszövet-elválás az I. és II. periódus falazatai között. **2.** A II. periódus falának maradványai. **3.** A kápolna a III. periódus során épült „hajója”. **4.** Síkmennyezet nyoma a nyugati fal belső felületén. **5.** A II. és III. periódus közötti elválás a kápolna északi oldalán. **6.** A délnyugati támpillér faragott kőből készült alja

16. tábla **1.** A hajó fapadlójának lenyomata. **2.** A templom sekrestyeajtajának beépített felső kerete kibontás közben. **3.** A templom sekrestyeajtajának szárköveiből épített keresztfal. **4.** A fülkében talált ezüstpénz. **5.** A hajó nyugati oldalán emelt fülke. **6.** A hajó nyugati oldalán emelt fülke felülnézete. **7–8.** Az „előhajó" déli falának maradványai